

Aanzet

Historisch tijdschrift

• 31-3 | mei 2016

Terreur na Robespierre

Consolidatie na de
Thermidoriaanse reactie

Indianenverhalen uit gevangenschap

Mary Rowlandson en de
Amerikaanse identiteit

De motivaties van Zouavenstrijders

Nederlandse katholieken
in het Zouavenleger

Organisaties zonder hoofd

Invloed 'decapitation' op
Al Qaeda en de PKK

ARTIKELLEN

- 3 Redactioneel, *Yvonne van Laarhoven*
- 7 Indianenverhalen uit gevangenschap
Mary Rowlandsons 'captivity narrative' in het Amerikaanse metanarratief
Kelly Tax
- 19 Geen revolutie na Robespierre
Consolidatie van de Terreur na de Thermidorische reactie
Alexander van den Berg
- 35 Geestelijke overtuiging of wereldlijke verleiding?
De motivaties van katholieke Zouavenstrijders uit Nederland
Sophie ter Vrugt
- 49 Organisaties zonder hoofden
De invloed van decapitation op Al Qaeda en de PKK
Linda de Klerk

RUBRIEKEN

- 4 Opening: 'Geknipt voor de vijand'
- 16 Perspectief, *Lotte Kuipers*
- 28 De passie van... Guido de Bruin
Lauren Antonides & Joram Schollaardt
- 42 Beeldspraak, *Joris Roosen*
- 46 Grand Tour, *Remy Balistreri*
- 58 Mets aan zet, *Rik Mets*

RECENSIES

- 60 Miniland met onduidelijke status
P. Dröge, *Moresnet* (2016), *Wouter Johan van Leeuwen*
- 63 Heldhaftige helden in wantrouwende wereld
Batman v Superman: Dawn of Justice (2016), *Michiel Bron*

Historisch Tijdschrift Aanzet is opgericht in 1982. Sinds 2000 wordt het tijdschrift uitgegeven door de Utrechtse Historische Studentenkring. Deze jaargang bestaat uit drie nummers.

De redactie biedt jonge historici de ruimte artikelen te publiceren op basis van historisch onderzoek of recente historische uitgaven.

De Aanzetredactie bestaat uit studenten Geschiedenis die op vrijwillige basis werken.

De redactie heeft ernaar gestreefd rechthebbers van copyright te achterhalen. Zij die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten worden vriendelijk verzocht contact op te nemen.

POSTADRES

Historisch Tijdschrift Aanzet
Drift 6, 3512 BS Utrecht

ABONNEMENTEN

Sluit een abonnement af door een email te sturen naar redactieaanzet@uhsk.nl.

Een jaarabonnement kost €10,-.
Steunleden betalen €15,-.

Rek. nr.: NL39 INGB 0005 3603 14
t.n.v. UHSK te Utrecht
o.v.v. het gewenste abonnement

LOSSE NUMMERS

Losse nummers kosten €5,-.

HOOFDREDACTIE

Yvonne van Laarhoven

EINDREDACTIE

Hidde Goedhart

BEELDREDACTIE

Wouter Johan van Leeuwen

WEBREDACTIE

Eline Kemps en Daan den Braven

REDACTIE

Lauren Antonides, Remy Balistreri,
Michiel Bron, Rogier van der Heijden,
Lotte Kuipers, Adriaan Nunes, Joram
Schollaardt en Wisanne van 't Zelfde.

REDACTIERAAD

Pepijn Corduwener MA, dr. Floris van
den Eijnde, em. prof. dr. Ed Jonker,
dr. Jacco Pekelder, dr. Asker Pelgrom,
dr. Remco Raben, dr. Carine van
Rhijn, dr. Joes Segal en dr. Christianne
Smit.

ONLINE

redactieaanzet@uhsk.nl
aanzet.wordpress.com

OMSLAG

Omslagafbeelding: Roger Fenton,
*Zouaven en andere soldaten tijdens de
Krimoorlog* (1855-56), Rijksmuseum.

De afbeelding is bedoeld als verwijzing
naar het derde artikel in dit nummer,
waarin de beweegredenen van Zoua-
venstrijders wordt onderzocht.

Redactioneel

MICHIEL BRON

Weer een nieuwe Aanzet vol met artikelen, rubrieken en recensies. De onderwerpen zijn net zo divers als de opleiding geschiedenis en daarmee, hopelijk, een mooie afspiegeling. In het afgelopen nummer werd melding gemaakt van enkele veranderingen die Aanzet heeft ondergaan: nieuwe gezichten zijn verwelkomd en de site is constructiever aangepakt. Ondertussen zijn de nieuwe gezichten niet meer zo nieuw, maar het constructieve van de site blijft nog net zo bruisend als het was. We delen regelmatig artikelen, columns en recensies en hebben ervoor gezorgd dat de nummers van afgelopen jaar digitaal te vinden blijven. Blijf deze digitale omgeving dan ook vooral in de gaten houden, of blijf op de hoogte via onze Facebookpagina.

Naast de site blijft de gedrukte Aanzet uiteraard ons vlaggenschip en je hebt het geluk momenteel een exemplaar in je handen te houden. Er staan verschillende artikelen in: Kelly Tax onderzoekt het eerste boek door een Amerikaanse vrouw, Alexander van den Berg schrijft over de reactie van Thermidor op de Terreur in revolutionair Frankrijk en Sophie ter Vrugt bestudeert de Ne-

derlandse Zouavenstrijders vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief. Linda de Klerk vergelijkt tot slot de uitschakeling van Osama bin Laden en de arrestatie van PKK-leider Abdullah Öcalan om te onderzoeken of de decapitation van een terroristische organisatie daadwerkelijk succesvol is.

Naast de vier interessante artikelen herbergt dit nummer bovendien meer. Zo zijn er recensies van de film Batman v Superman en van het boek Moresnet (beide 2016), heeft de nieuwe docent Joris Roosen een Beeldspraak geschreven over de culturele impact van de Zwarte Dood en heeft een andere nieuwe docent, Remy Balistreri, de rubriek Grand Tour gevuld met zijn ervaringen als leraar op de middelbare school. Waar nieuwe docenten op staan, moeten wij soms ook afscheid nemen van oude, legendarische, docenten. Zo ook van dr. Guido de Bruin: met een prachtig interview, waarin hij zijn gehele levensvisie uitwerkt, neemt hij afscheid van de Utrechtse universiteit en haar studenten. Neem voor de overige rubrieken en artikelen vooral het blad goed door. Veel leesplezier!

NSB-ers en kaalgeschoren 'moffenmeiden' in Deventer. Willem van de Poll, Nationaal archief Den Haag

Geknipt voor de vijand

In het Nederlands Volksbuurtmuseum in Utrecht is tot 21 augustus de tentoonstelling *Geknipt voor de vijand* over de geschiedenis van moffenmeiden na de bevrijding te zien. Zes jonge historici, allemaal recent afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht, werkten maandenlang aan de expositie.

5 mei 1945, Utrecht wordt bevrijd. Een menigte kijkt toe hoe vrouwen worden kaalgeschoren, omdat zij een verhouding hadden met een Duitse militair. Sommigen juichen enthousiast, anderen schuifelen ongemakkelijk heen en weer. Weer anderen zien lokken van het haar van hun eigen moeder op de stoep vallen. Het verhaal van de moffenmeiden is een deel van de bevrijdingsgeschiedenis waar we liever niet aan terug denken.

Een kaalgeschoren vrouw moet het portret van Hitler groeten. Nationaal archief Den Haag

De tentoonstelling *Geknipt voor de vijand* geeft deze menigte een gezicht. Hoe kijken de omstanders van toen terug op deze geschiedenis? Waren moffenmeiden landverraders die hun verdiende loon kregen of waren zij slachtoffers van opgekropte volkswoede? Het Nederlands Volksbuurtmuseum vertelt van 1 mei tot 21 augustus hun verhalen.

Tentoonstellingsmakers en jonge historici Sarah van Kerkvoorde, Elsbeth van der Vlist, Sven Hermans en Lizanne Gille geven een blik achter de schermen.

**SARAH VAN KERKVOORDE
(PROJECTCOÖRDINATOR EN
TEKSTSCHRIJVER):**

Je zou het niet zeggen, maar deze expositie begon met een tafel vol post-its. In collectieve brainstorms bedachten we de verhaallijn, maar we wisten nog niet precies hoe we dit verhaal over wilden brengen. Op een regenachtige zondag werkten mede-tentoonstellingsmaker Rianne Oosterom en ik de verhaallijn uit tot een gedetailleerd plan. Ik heb nog nooit met zoveel voldoening naar een tafel gekeken.

**ELSBETH VAN DER VLIST
(AUDIO EN VIDEO):**

Les krijgen in het werken met audioprogramma's in gezellige kroegjes was zeker geen straf. Na drie maanden worstelen en puzzelen met (voor mij) volstrekt onmogelijke audio- en filmprogramma's is het gelukt om een audiotour in elkaar te zetten en een film te monteren. Nu nog proberen om de liedjes over hakenkruizen uit mijn hoofd te krijgen!

**SVEN HERMANS (BEELD- EN
OBJECTONDERZOEK):**

Het verhaal achter de Nederlandse vlaggen die in de tentoonstelling gebruikt zijn, is best bijzonder. We wilden voor deze tentoonstelling graag zo authentiek mogelijke vlaggen vinden. Als object-researcher ben ik op zoek gegaan en vond een vlag uit de oorlogsjaren. Het bijzondere aan deze vlag is dat deze na de bevrijding van Wageningen buiten gehangen heeft. In Wageningen werd in Hotel de Wereld over de overgave van de Duitsers onderhandeld. De vlag is daarvoor toch extra bijzonder.

**LIZANNE GILLE (PR EN BEELD-
ONDERZOEK):**

Met het uitkiezen van de beelden hebben we een zorgvuldige en weloverwogen selectie gemaakt waarin deze meisjes en vrouwen zo min mogelijk opnieuw vernederd worden voor de ogen van het publiek. Hierin zit een ethisch dilemma: sbeeld heb je nodig om het verhaal te kunnen vertellen maar hierbij moet wel de integriteit worden gewaarborgd. De focus ligt daarom op de context waarbinnen dit fenomeen heeft plaatsgevonden en op de rol van de omstanders. De tentoonstelling is hierdoor meer geworden dan een verzameling foto's van moffenmeiden.

Het Nederlands Volksbuurtmuseum bevindt zich aan de Waterstraat 27-29 in Wijk C, dichtbij de Utrechtse binnenstad. Het museum is op dinsdag tot en met vrijdag en zondag van 11.00 tot 17.00 uur geopend. Ook is het museum de eerste, tweede en derde zaterdag van de maand open. De tentoonstelling 'Geknipt voor de vijand' loopt nog tot 21 augustus.

Indianenverhalen uit gevangenschap

Mary Rowlandsons 'captivity narrative' in het Amerikaanse metanarratief

KELLY TAX

In 1682 bracht Mary Rowlandson als eerste Amerikaanse vrouw een boek uit over haar belevenissen tijdens haar gevangenschap bij een indianenstam. Haar verhaal, waarin nadruk wordt gelegd op de christelijke identiteit, werd later veel gebruikt om de Amerikaanse identiteit te rechtvaardigen. Kelly Tax analyseert de roman en maakt duidelijk in hoeverre het boek van Rowlandson correspondeert met het Amerikaanse metanarratief.

*Rowlandsons
verhaal
rechtvaardig-
digde de
kolonisatie
van Amerika'*

In 1682 werd het eerste door een Amerikaanse vrouw geschreven boek gepubliceerd: *A True History of the Captivity and Restoration of Mrs. Mary Rowlandson*. Dit 'captivity narrative' van Mary Rowlandson, een Engelse puriteinse kolonist uit Massachussetts, beschreef haar elf weken durende gevangenschap bij de indianen vanaf 10 februari 1676. Dit was de tijd van 'King Philip's War' tussen inheemse Amerikanen en Engelse kolonisten. Uit wraak voor koloniale aanvallen op hun dorpen vernielden Narragansett-indianen Lancaster, een stad in Massachussetts. Ze doodden Engelse kolonisten en namen enkelen gevangen, waaronder Mary Rowlandson en een deel van haar familie.¹

Rowlandsons verhaal is eeuwenlang een inspiratie gebleken en werd door onder meer haar gebruik van religie, de relatie tussen kolonisten en indianen en het gebruik van haar verhaal voor politieke doeleinden een belangrijke factor in de Euro-Amerikaanse rechtvaardiging van de Amerikaanse kolonisatie.² Deze invloed wijst op een connectie tussen Rowlandsons boek en het Amerikaanse metanarratief en mythologie,

die eveneens een belangrijke rol spelen in Euro-Amerikaanse pogingen 'to claim and control the North American continent'.³ Dit metanarratief ligt ten grondslag aan de Amerikaanse natie en identiteit. Het bevat de waarden waarmee deze zijn opgebouwd. Die waarden, zoals de 'American Dream', Amerikaans exceptionalisme en democratie, worden vaak nog steeds beschouwd als de kern van de Amerikaanse identiteit. Maar in hoeverre kunnen we nu echt spreken van een relatie tussen Rowlandsons boek en het metanarratief? Tot op welke hoogte kunnen we de manieren waarop zij het Amerikaans kolonialisme rechtvaardigen vergelijken?

**CONNECTIES MET
AMERIKAANSE MYTHEN
EN METANARRATIEF**

Rowlandsons verhaal bevat verschillende elementen uit het Amerikaanse metanarratief, waarvan het christendom als belangrijkste kan worden beschouwd. Rowlandson benadrukt dat de puriteinen een uitverkoren volk zijn. Dit kan worden verbonden met het concept dat Anders Stephanson beschrijft als 'manifest destiny'.⁴ Hij bedoelt hiermee dat de puriteinen zichzelf beschouwden als Gods uitverkorenen en Amerika als het beloofde land dat bestemd was

1 R. Takaki, *A Different Mirror: A History of Multicultural America* (New York 2008) 44-45.

2 R. Blevins Faery, 'Mary Rowlandson (1637-1711)', *Legacy* 12 (1995) 121.

3 Ibidem, 121.

4 A. Stephanson, *Manifest Destiny: American Expansion and the Empire of Right* (New York 1995) 5.

Op de plek in Lancaster waar Rowlandson vermoedelijk gevangen werd genomen staat nu een gedenksteen.

om te worden ‘reconquered and reworked for the glory of God by His select forces’.⁵ Ze geloofden dat de koloniale onderneming met Gods toestemming plaatsvond, waardoor het hun lotsbestemming was om het Amerikaanse continent in Zijn naam te koloniseren.⁶

Rowlandson brengt de invloed van het christendom op de koloniale onderneming regelmatig naar voren. Volgens Blevins Faery helpt het Bijbelse element Rowlandson het belang van haar gevangenschap te begrijpen, het te zien als ‘a test of faith, as a metaphor for the vulnerability of Christian settlers in a “heathen” wilderness, as proof of God’s

favor in demonstrating her election among the saved’.⁷ Zij ziet deze periode hierdoor meer als een test waarvoor zij door God is uitverkozen dan als een gevangenschap.

Rowlandson bewijst haar toewijding aan deze ideeën meerdere keren. Ze structureert haar verhaal aan de hand van ‘Removes’, tochten die de indianen met haar maakten. In totaal omvat het verhaal twintig ‘Removes’.⁸ Tijdens de ‘Fifth Remove’ vertelt Rowlandson dat het Engelse leger haar gezelschap volgt en hun kampement aan de overkant van de rivier ontdekt:

5 Stephanson, *Manifest Destiny*, 5-6.

6 Blevins Faery, ‘Mary Rowlandson (1637-1711)’, 127.

7 Ibidem, 125.

8 H. Kephart, *The Account of Mary Rowlandson and Other Indian Captivity Narratives* (Mineola, NY 2005) 61.

‘[Y]et this river put a stop to them. God did not give them courage or activity to go over after us. We were not ready for so great a mercy as victory and deliverance; if we had been, God would have found out a way for the English to have passed this river.’⁹

Rowlandson wordt niet gered door het Engelse leger, omdat God nog niet heeft aangegeven dat ze haar test heeft voltooid. In plaats van te rouwen zegt ze niet gereed te zijn om terug te keren naar haar puriteinse gemeenschap voor ze is geslaagd.

Rowlandson demonstreert haar uitverkorenheid ook door regelmatig aan te geven dat God over haar waakt, haar beschermt en steunt. Gods aanwezigheid beïnvloedt haar gemoedstoestand wanneer ze verdrietig is. Ze lijkt soms zelfs met God te communiceren. Tijdens de “Third Remove” zegt Rowlandson bijvoorbeeld dat ze God gevraagd heeft ‘that he would consider my low estate, and show me a token for good, and if it were his blessed will, some sign and hope of some relief. And indeed, quickly the Lord answered in some measure my poor prayer’.¹⁰ Gods antwoord is de komst van haar zoon, die haar vraagt hoe het met haar gaat. Door te laten zien dat God dichtbij haar is gebleven en Hij naar haar gebeden luisterde, bewijst ze haar geloof en waardigheid.

Rowlandson gebruikt ook Bijbelse passages en personen, die ze vergelijkt met haar eigen situatie. Tijdens de ‘Sixth Remove’ verklaart ze bijvoorbeeld dat zij, steeds verder van huis en dieper de wildernis in, iets begreep van de verlokking van de vrouw van Lot.¹¹ Ze verwijst naar Genesis 19, waarin God Lot en zijn familie toestemming geeft de stad Sodom te verlaten voordat Hij deze vernietigt, maar hen verbiedt om te kijken. Voor Lots vrouw is de aandrang echter te groot, waardoor zij verandert in een zoutpilaar.¹² Rowlandson vergelijkt haar situatie met die van Lots familie en vergelijkt zichzelf met Lots vrouw. Omdat Rowlandson wel haar aandrang kan onderdrukken bewijst ze zo de kracht van haar geloof.

DE PURITEINS-INDIAANSE RELATIE

Het puriteinse geloof in de eigen uitverkorenheid komt ook naar voren in de manier waarop Rowlandson de relatie van de puriteinen met de inheemse bevolking beschrijft. De puriteinen beschouwden hun relatie met de inheemse Amerikanen vanuit een religieus perspectief. Tiffany Potter zegt hierover: ‘If, as the Puritans believed, the existing European social order was God’s will, then the alternate Algonquian social order must be an abomination, providing further confir-

9 Ibidem, 67.

10 Ibidem, 64.

11 Kephart, *The Account of Mary Rowlandson*, 67.

12 Genesis 19:26.

mation that Christianity was a valid test of deserved empowerment'.¹³ God had de puriteinen uitverkozen en daarmee de 'European social order', waardoor de sociale orde van de inheemse bevolking moest worden gezien als 'an abomination', die door een christelijk model vervangen moest worden.¹⁴

Ronald Takaki licht dit perspectief verder toe door deze periode te beschrijven als een tijd waarin een wisselwerking plaatsvond tussen de Engelsen en volken die zij beschouwden als 'Ander', om de grens tussen beschaving en barbarisme duidelijk te maken.¹⁵ Geestelijken waren leidend in het rechtvaardigen van koloniaal geweld en daarmee de koloniale onderneming. Takaki verwijst naar Eerwaarde Cotton Mather, die de oorlog tussen de Engelse kolonisten en de inheemsen uitlegde als een strijd tussen Satan en God.¹⁶ De inheemse Amerikanen werden dus gezien als 'Ander', de duiveldienende barbaar zonder christelijke identiteit. Dit beeld leidde tot een discours van blanke suprematie, onder voorwaarde dat de blanke een toegewijd christen was.

De ideeën van Potter en Takaki zijn terug te vinden in Rowlandsons verhaal, bijvoorbeeld in de termen waarmee ze

naar de inheemse bevolking verwijst. Ze bezigt onder andere 'merciless heathens', 'infidels', 'those barbarous creatures', 'pagans', 'roaring lions and savage bears'.¹⁷ Rowlandson gebruikt het christelijk perspectief ook om zichzelf als superieur te zien. Tijdens de 'Twelfth Remove' leest Rowlandson haar Bijbel wanneer haar eigenares Weetamoo terugkomt van een begrafenis. De Bijbel wordt uit haar handen gegrist en naar buiten gegooid. Rowlandson haalt deze snel terug en houdt de Bijbel 'De inheemse Amerikanen werden gezien als "Ander" verschillend zijn, maar dat Weetamoo inferieur aan haar is omdat Rowlandson in tegenstelling tot haar wel christen is.¹⁹ Rowlandson maakt haar eigenares tot 'Ander' door haar minachting voor de Bijbel en het christendom te tonen.

DE INVLOED VAN DE UITGEVER

Zoals eerder aangegeven speelden geestelijken een bepalende rol in de rechtvaardiging van de koloniale onderneming. Eerwaarde Cotton Mather, de uitgever van Rowlandsons boek, was

13 Potter, 'Writing Indigenous Femininity', 163.

De term 'Algonquian' is een verzamelnaam voor de cultuur van verschillende indianenstammen in Noord-Amerika.

14 Ibidem.

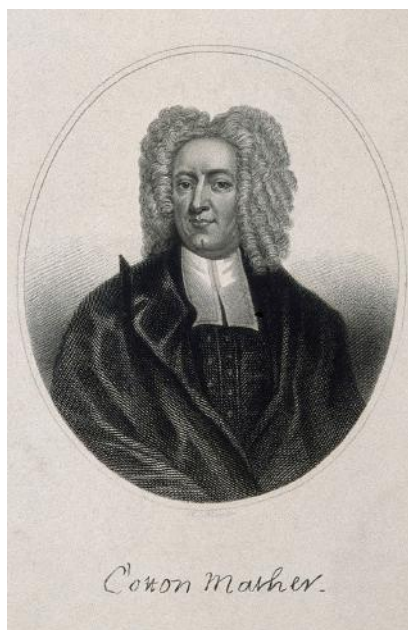
15 Takaki, *A Different Mirror*, 28.

16 Ibidem, 41.

17 Kephart, *The Account of Mary Rowlandson*, 60, 61, 69, 84.

18 Ibidem, 72.

19 Potter, 'Writing Indigenous Femininity', 160.

Eerwaarde Cotton Mather. Lijngravure van W.J. Alais naar voorbeeld van P. Pelham, 1727

een van deze invloedrijke geestelijken. Verschillende wetenschappers tonen aan dat Eerwaarde Mather als uitgever een grote invloed heeft gehad op Rowlandsons boek. Kathryn Manson Tomasek noemt het schrijven en publiceren van 'captivity narratives' door vrouwen 'an additional captivity in the hands of editors'.²⁰ Daarnaast beweert Potter dat Mather Rowlandsons verhaal uitkoos voor publicatie omdat het aanbieden van een acceptabele publieke stem aan een uitverkoren vrouw hem de mogelijkheid gaf om zijn eigen po-

litieke agenda tegen de indianen onder de aandacht te brengen.²¹ Potter benadrukt hiermee ook de afkeer van het publiekelijk spreken door vrouwen die in deze tijd heerste, waardoor mannelijke begeleiding noodzakelijk was.²² Dit maakte het gemakkelijk voor Mather het boek aan te passen aan zijn visie. Hoewel op de titelpagina de toevoeging 'Written by Herself' staat om de authenticiteit van het verhaal te benadrukken is Rowlandson dus nooit in de positie geweest om te bepalen hoe haar verhaal werd aangepast voor publicatie. Door Mathers macht is het beeld dat het verhaal geeft waarschijnlijk meer zijn visie dan die van Rowlandson. Het zou heel goed mogelijk zijn dat Rowlandsons visie van de indianen niet zo zwart-wit was als het verhaal doet lijken. Blevins Faerys claim dat puriteinse leiders, hoewel zij het niet openlijk toegaven, de nodige moeite hadden om te controleren hoe het boek werd gelezen, ondersteunt dit idee.²³

TEGENSTRIJDIGHEDEN

Het beeld van 'de barbaarse Ander' is niet het enige beeld dat Rowlandson schetst van de inheemse bevolking. Meerdere keren lijkt ze haar menselijkheid te erkennen. Tijdens de 'Third Remove' omschrijft Rowlandson de

20 K. Manson Tomasek, 'Gender in Captivity', *Novel* 30 (1997) 278.

21 Potter, 'Writing Indigenous Femininity', 164.

22 Blevins Faery, 'Mary Rowlandson (1637-1711)', 126.

23 Ibidem, 125.

inheemse Amerikaan die haar dochter ontvoerde als 'a praying Indian'.²⁴ Hoewel ze hem als kidnapper beschrijft, lijkt ze ook iets menselijks in hem te zien. Dit beeld kan ook anders geïnterpreteerd worden. Rowlandson toont dat zelfs een bekeerde indiaan deelneemt aan ontvoeringen van Engelse kolonisten. Zo bewijst ze dat zelfs wanneer indianen worden bekeerd, het onmogelijk blijft hen beschaving bij te brengen. Dit draagt bij aan de ideeën van de 'Ander' en blanke superioriteit.

Met verwijzingen naar uitingen van inheemse vriendelijkheid toont Rowlandson dat de indianen menselijk kunnen zijn. Ze schrijft dat zij af en toe voedsel of een slaapplek aangeboden krijgt, soms door vreemden.²⁵ Tijdens de 'Ninth Remove' wordt Rowlandson voedsel en onderdak aangeboden, uitgenodigd nogmaals langs te komen en beloofd zo mogelijk te worden gekocht. In reactie op deze behandeling zegt zij: 'And yet these were strangers to me that I never knew before'.²⁶ Door te benadrukken dat dit onbekenden zijn lijkt Rowlandson hun vriendelijkheid te erkennen. Toch beklemtoont Rowlandson dat dit niet de regel is: 'Sometimes I met with favor, and sometimes with nothing but frowns'.²⁷ Rowlandson

bewijst dat de bevolking barbaars en onbeschaafd is, maar dat zij toch in staat is menselijkheid te tonen en haar op een beschaafde wijze te behandelen. De indianen zijn dus niet alleen de barbaren uit het Amerikaanse metanarratief en mythologie.

ROWLANDSONS BIJDRAGE AAN HET METANARRATIEF

Deze beschrijvingen kunnen op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. Over de mate waarin Rowlandsons ervaringen in het Amerikaanse metanarratief passen, speelt dan ook een academisch debat. Volgens Patricia Bizzel ontstaan deze besprekingen van indiaanse menselijkheid doordat Rowlandsons ervaringen haar in staat stellen deze bevolking niet langer te zien als 'indistinguishable and unreadable "black creatures in the night"' maar als even menselijk als zichzelf. Rowlandson gaat hen dus als gelijken beschouwen, wat tegen het metanarratief ingaat. Blevins Faery spreekt dit tegen en redeneert dat Rowlandson niet zou denken haar veiligheid aan de goedheid van de indianen te danken te hebben, maar aan de goedheid van God. Verder beweert ze dat Rowlandson wel gulle daden omschrijft, maar nooit sympathie toont voor haar gijzelnemers.²⁸ Blevins Faery gelooft dus dat Rowlandson wel het Amerikaanse metanarratief volgt.

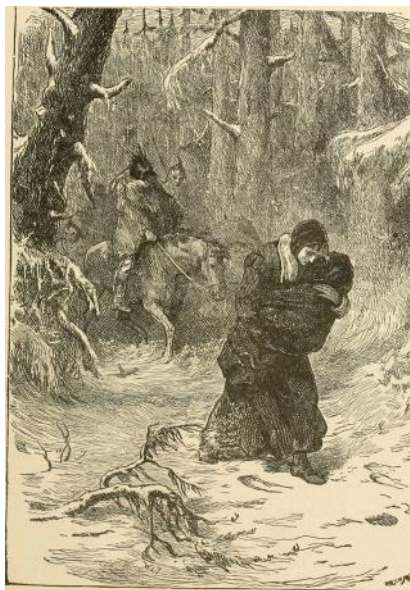
24 Kephart, *The Account of Mary Rowlandson*, 64.

25 Bijvoorbeeld Kephart, *The Account of Mary Rowlandson*, 69; 72; 75-76; 80.

26 Ibidem, 71-72.

27 Ibidem, 72.

28 Blevins Faery, 'Mary Rowlandson (1637-1711)', 128, 62.

Rowlandson draagt haar zesjarige dochter terwijl de indianen te paard volgen. The Library of Congress

Blevins Faery's argumentatie lijkt overtuigender dan de argumentatie van Bizzell. Dat Rowlandson vriendelijkheid erkent maar nooit sympathie voor de inheemse bevolking toont, blijkt wanneer het kind van haar eigenares overlijdt. Ze zegt dat 'there was one benefit in it, that there was more room',²⁹ en bekent dat ze geen medeleven voor het kind of de familie voelt. Haar beschrijving toont geen emotie of sympathie. Deze passage ondermijnt het idee dat Rowlandson de indianen als gelijkwaardig ging beschouwen.

De ongelijke relatie tussen Row-

landson en de indianen wordt ook geïllustreerd door haar gebrekkige integratie in de indiaanse samenleving. Ze past zich aan de inheemse cultuur aan en integreert zichzelf in de samenleving door kleding te naaien voor voedsel, handelswaar of geld.³⁰ Wanneer ze tijdens de 'Eight Removal' begint met naaiwerk vraagt de inheemse leider haar een shirt en een muts voor een jongen te maken, die hij betaalt met geld en eten.³¹ Door haar naaiwerk kan Rowlandson zich aanpassen aan de inheemse cultuur, haar plaats vinden in de samenleving en er onderdeel van worden.³² Michelle Burnham benadrukt echter dat Rowlandson in de indiaanse gemeenschap geen vervanging vindt voor de banden die zij in haar puriteinse gemeenschap had.³³ Hoewel Rowlandson zich aanpast blijft ze verbonden met haar puriteinse gemeenschap. Hieruit blijkt dat haar integratie in de indiaanse samenleving beperkt blijft.

CONCLUSIE

Rowlandsons verhaal kan op meerdere manieren in het Amerikaanse metanarratief en mythologie geplaatst worden. Het verhaal bevat belangrijke elementen, zoals het christendom. Het

³⁰ Ibidem, 69, 73, 79.

³¹ Ibidem, 69.

³² M. Burnham, 'The Journey between: Liminality and Dialogism in Mary White Rowlandson's Captivity Narrative', *Early American Literature* 28 (1993) 66.

³³ Ibidem, 67.

²⁹ Kephart, *The Account of Mary Rowlandson*, 75.

idee van 'manifest destiny' komt naar voren in het geloof dat de puriteinen zijn uitverkoren door God om het Amerikaanse continent te koloniseren en de barbaarse indianen te onderwerpen. Het religieuze perspectief leidt tot Rowlandsons visie van de inheemse Amerikanen als 'Ander', waarmee ze de blanke suprematie benadrukt. Ze blijft dus ondanks haar gevangenschap en slavernij overtuigd van haar superioriteit.

De invloed van de uitgever en zijn gebruik van Rowlandsons verhaal om zijn eigen politieke ideeën over Amerikaanse kolonisatie onder de aandacht van het publiek te brengen, verbindt haar boek met het Amerikaanse metanarratief. Rowlandson wekt op verschillende manieren de indruk tegen het metanarratief in te gaan, bijvoorbeeld wanneer ze verwijst naar de vriendelijkheid en menselijkheid van de inheemse Amerikanen en de mogelijkheid hen te bekeren tot het christendom. Deze uitingen hebben echter geen invloed op

haar beeld van hen, omdat ze worden toegeschreven aan God en Rowlandson geen enkel medeleven voor hen voelt. Daarnaast beschrijft ze hoe een bekeerde indiaan hetzelfde gedrag vertoont als niet-bekeerden.

Ondanks haar positie als naaister, wordt Rowlandson nooit echt onderdeel van de inheemse samenleving. Ze assimileert niet en behoudt verbondenheid met de puriteinse gemeenschap. Hoewel Rowlandson dus op verschillende manieren de indruk wekt tegen het metanarratief in te gaan, blijkt dit niet zo te zijn.

Kelly Tax (26) is masterstudent *American Studies* aan de Universiteit Utrecht. Dit artikel is gebaseerd op een essay dat zij schreef voor de cursus *Biography and Autobiography: Life Writing in American Culture* van dr. Laura Visser-Maessen. Haar interesse ligt voornamelijk op het gebied van de geschiedenis van Afrikaans-Amerikaanse burgerrechten.

Wladyslaw, Spandoek bij de Tour de France van 2008, Wikipedia

Kampioen voor een prik

LOTTE KUIPERS

Het Russische meldoniumschandaal en het Vlaamse motormeisje Femke van den Driessche hebben doping met succes in de actualiteit gebracht. De wereld is in shock over het dopinggebruik van bekende sporters als tennister Sjarapova en schaatser Koelizjnikov, maar is dit wel zo schokkend? Een historische blik plaatst het gebruik van doping in een nieuw perspectief.

Hoplitodromos (soldaten die deelnamen aan de hardlooprace tijdens Olympische Spelen) op een attische Panatheense amfona, 323-322 v. Chr., Wikipedia

DE GRIEKEN

In de cultuur van het Oude Griekenland, waaraan veel moderne sportieve idealen zijn ontleend, was doping de normaalste zaak van de wereld. In de eerste eeuw v. Chr. noteerde Pünios dat hardlopers een brouwsel van de plant hippouris dronken om hun spieren te versterken en het uithoudingsvermogen te vergroten. Ook de paarden werden gevoerd met een speciaal mengsel van 'hydromel' - haver, honing en water - dat hun krachten zou versterken. In het Oude Griekenland zijn er geen voorbeelden van atleten die gestraft werden voor het gebruik van doping. Je ondeugdelijk gedragen was vele malen erger. Een

speler die niet goed voorbereid was, te laat arriveerde op de Spelen of 'lichtzinnige' daden had begaan, werd wel uitgesloten van deelname.

FRIESE STRIJD TEGEN DOPING

Een Friese zwemster probeerde in 1960 iets te doen aan het dopinggebruik in de zwemwereld. Sieta Posthumus stopte in dat jaar met zwemmen en vertelde in een interview over het dopinggebruik in de sport. Tijdens de selectiewedstrijden voor de Olympische Spelen in Rome van 1960 ving Posthumus naar eigen zeggen een gesprek op tussen een zwemster en haar coach. 'Morgen nog een prik in je dij en je wordt kampioen', hoorde ze.

Nederlandse zwemploeg op de tweede selectiewedstrijd voor de Olympische Spelen, 24 juli 1960. Helemaal vooraan zit Sieta Posthumus, Wikimedia Commons

Posthumus deed haar beklag bij de zwembond, die niets deed. Ze probeerde vervolgens zelf te bewijzen dat tijdens deze Olympische Spelen doping was gebruikt door ook van andere zwemsters medicatie mee te nemen en deze te laten testen door verschillende dokters. Deze dokters concludeerden allen dat er sprake was van doping. De zwembond schreef in een rapport dat hij niet kon uitsluiten dat er doping was gebruikt, maar het ook niet kon bevestigen. Uiteindelijk liep de affaire met een sisser af voor de bond, maar een resultaat was wel dat er in Nederland voor het eerst openlijk over het gebruik van doping gesproken werd. Dit leidde uiteindelijk tot meer controle op het

dopinggebruik: er werden lijsten opgesteld met verboden middelen en er kwamen steeds meer tests voor de sporters. Dopinggebruik was niet langer iets wat zich onder de radar afspeelde: hier werd de basis gelegd voor de hedendaagse dopingbestrijding in Nederland.

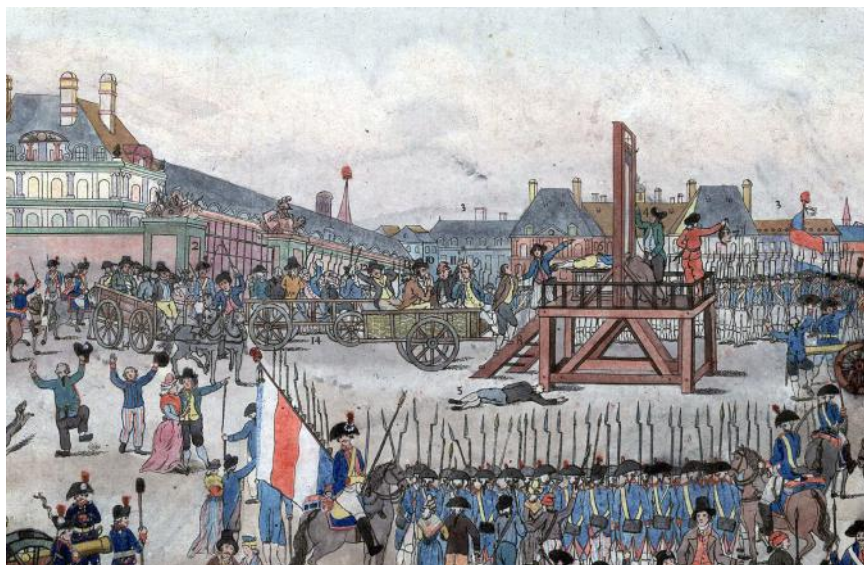
Dit betekent overigens niet dat Nederlandse sporters daarvoor van onbesproken gedrag waren. In 1865 werden Nederlandse zwemmers bijvoorbeeld betrappt bij een zwemwedstrijd over het Kanaal. En ook na 1960 hebben verschillende Nederlandse sporters toegegeven doping te hebben gebruikt, met de wielrenner Michael Boogert als belangrijkste voorbeeld.

Geen revolutie na Robespierre

De consolidatie van de Terreur na de Thermidoriaanse reactie

ALEXANDER VAN DEN BERG

De Thermidoriaanse reactie die Robespierre ten val bracht wordt als een beslissend moment in de Franse geschiedenis gezien. Het staat te boek als een keerpunt in de revolutie, maar Alexander van den Berg gaat daar in dit artikel tegenin. Door de veronderstelde mythische proporties van die ene dag in juli weg te laten en sec naar de mate van continuïteit in de periode erna te kijken komt een genuanceerd beeld naar voren van de dilemma's waar de revolutionairen mee kampen.

Robespierre wacht op de kar zijn executie af. Bibliothèque Nationale de France, auteur onbekend (1794).

‘Weg met de tiran! Arresteer hem!’ Dat schreeuwden enkele afgevaardigden in de Nationale Conventie tegen Robespierre tijdens een verhitte sessie op 9 Thermidor, ofwel 27 juli, 1794.¹ De voorzitter belette Robespierre te spreken en gaf alleen zijn tegenstanders het woord. Zij jutten de rest van de parlementariërs op totdat die massaal het bevel gaven Robespierre en zijn naaste vertrouwelingen op te pakken. Een dag later werden ze allemaal ge Guillotinerd. Dat wat een maand eerder nog ondenkbaar was, gebeurde in slechts 24 uur: de leiders van de Terreur in Frankrijk werden zelf geëxecuteerd.

De val van Robespierre op 9 Thermidor en het afscheid van de Terreur vormen een van de beroemdste episodes uit de Franse Revolutie. Dit werd de Thermidoriaanse reactie genoemd.

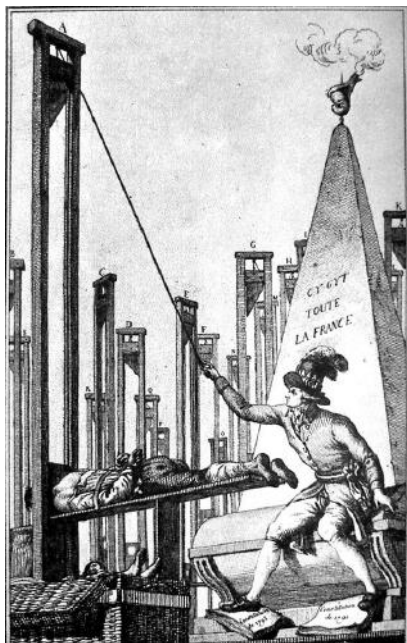
Voor linkse historici, vooral de Franse marxisten, vormde deze dag het einde van de volksopstand en van de proletarische democratie. Hierna zouden de leden van het Directoire (1795-99) en Napoleon alleen de belangen van zichzelf en de bourgeoisie behartigen. Alles na 27 juli werd om die reden als ‘fout’ en reactionair beschouwd.

De Poolse filosoof Bronisław Baczko was de eerste die meende dat Thermidor een fase van consolidatie inluidde, niet het einde of het terugdraaien van de

1 F. Furet, *Revolutionary France, 1770-1880 I, The French Revolution, 1770-1814* (Parijs 1992) 149-150.

revolutie.² Hierna volgden meer verklaringen voor het einde van de Terreur. Deze gaan echter uit van collectieve actie en schuld, waarbij persoonlijke motivaties en de vele facties binnen de revolutionairen vergeten worden. Daarnaast gaan veel historici voorbij aan de ontwikkeling in de Thermidorische politiek. Tussen de Thermidorische reactie en het begin van het Directoire, in oktober 1795, bevinden zich vijftien maanden. In deze maanden verschoof het politieke krachtenveld aanzienlijk.³ Hoewel historici van mening verschillen over de exacte oorzaken van de Terreur en het plotselinge einde daarvan, zijn ze het er allemaal over eens dat de Franse Revolutie met de Thermidorische reactie een ingrijpende wending nam. In hoeverre vormde ze nu eigenlijk echt een breuk met het verleden?

Dit artikel biedt een nieuwe kijk op de cruciale periode van juli 1794 tot oktober 1795. Het doel van dit onderzoek is een nieuw licht te schijnen op de vraag of er sprake was van continuïteit of discontinuïteit gedurende de ‘Thermidorische’ vijftien maanden. Door op het Thermidorische leiderschap, het beleid, de legitimering van de coup tegen Robespierre en de voorbereiding

*Spotprent op Robespierre: nadat iedereen geguillotineerd is, vermoordt hij als laatste de beul.
Anonieme auteur, 1794*

voor het nieuwe Directoire-regime te focussen wordt duidelijk in hoeverre Thermidor verschilde van de Terreur. Zo wordt een bijdrage aan het debat over het einde van de Franse Revolutie geleverd.

DE SAMENZWEEDERS

In de maanden voorafgaand aan de guillotining van Robespierre had zich in de Conventie een spanning opgebouwd. Met de Wet van 22 Prairial, 10 juni, kon elke verdachte van misdaad of verraad worden opgepakt en razendsnel worden berecht door een revolutionair tribunaal. In een speech op 26 juli ging

2 B. Bacsko, *Comment sortir de la terreur: thermidor et la Révolution* (Parijs 1989).

3 Bijv. D. Andress, *The Terror: the merciless war for freedom in revolutionary France* (New York 2006) & H.G. Brown, ‘Robespierre’s Tail: The Possibilities of Justice after the Terror’, *Canadian Journal of History*, 45 (2010) 3.

Robespierre onverwachts tekeer tegen de Conventie. Hij noemde geen namen, waardoor iedereen zich aangesproken voelde. Hij meende een samenzwering te zien die zich uitstreckte over de *Comités* en de Conventie. Robespierre schreeuwde: 'Wat is de remedie tegen dit kwaad? Straf de verraders (...) zuiver de instituties, zuiver de *Comités*!' ⁴ In

*'Tientallen
legendes
werden
bedacht
en er dook
'bewijslast'
op voor een
geplande
kroning.'*

een tijd waarin niemand wist wie het volgende slachtoffer zou worden, was deze speech zeer beangstigend.

De nacht erop kwamen de politici die het meest te vrezen hadden bijeen om een tegenbeweging te organiseren. De hoofdrolspelers hierin waren allen actief betrokken bij de Terreur. Bijna iedereen behoorde net als Robespierre tot de *Montagnards*, de extreemlinkse factie van de

Jakobijnen. Samenzweerders als Bertrand Barère hadden net zoveel bloed aan hun handen als Robespierre en zijn medestanders in het Veiligheidscomité. ⁵

De coupleggers waren vooral gemotiveerd door angst en zelfbehoud: de meest hypocriete politici schreeuwden

het hardst. De gematigden in de Conventie wisten van niets, maar voegden zich aangenaam verrast bij de coupleggers op het moment suprême. Omdat de coup tegen Robespierre niet ideologisch gemotiveerd was, is er geen sprake van discontinuïteit. De samenzweerders streefden tenslotte geen beleid na dat radicaal verschilde van dat van Robespierre. ⁶

MISPLAATSTE LEGITIMERING EN DE 'THERMIDORIAANSE MYTHE'

Na de dood van Robespierre en enkele tientallen van zijn aanhangers was er geen duidelijkheid over de richting die de revolutie nu in moest gaan. Er was geen consensus over een eventuele voorzetting of afschaffing van de Terreur. De enige overeenkomst tussen de verschillende groepen was de afkeer van Robespierre. Een grote propagandacampagne werd opgezet om hem in diskrediet te brengen en de coup te legitimeren. Er werden tientallen legendes bedacht en er dook 'bewijslast' op voor een geplande kroning. Door Robespierre alle schuld in de schoenen te schuiven, wisten anderen hun handen in onschuld. Deze leugens zijn bekend komen te staan als de 'Thermidoriaanse mythe'. ⁷

De grootste, en misschien wel enige,

⁴ Assemblée Nationale, <http://www2.assemblee-nationale.fr/decouvrir-l-assemblee/histoire/grands-moments-d-eloquence/robespierre-1794-ultime-discours-26-juillet-1794>.

⁵ W. Doyle, *The Oxford History of the French Revolution* (Oxford 1989) 272-280.

⁶ F. Brunel, *Thermidor: La chute de Robespierre, 1794 III, Thermidor: rupture ou péripétie?* (Brussel 1989) 79-94.

⁷ Baczko, *Comment sortir de la terreur*, 15-56.

verandering in de maanden na Thermidor was dan ook in retoriek. Met name de coupleggers deden hun uiterste best. Barère sprak urenlang over misdaden begaan door het 'systeem van terreur' van Robespierre, waarbij hij zijn eigen rol voor het gemak vergat. Tallien was eerst een vurige Montagnard maar pakte nu aan met een adellijke vrouw en schreef voor een rechts tijdschrift.⁸ Schaamteloos bejubelden de samenzweerders de vrijheid van de pers die eerst verboden was.⁹

Ondanks deze aanvallen op Robespierre kwam de ontmanteling van de Terreur maar mondjesmaat op gang. De Comités van Openbare en Algemene Veiligheid werden verzwakt en gezuiverd van Robespierre's aanhangers, maar bleven wel in gebruik. Bij het Revolutionaire Tribunaal gebeurde precies hetzelfde. De controversiële Wet van 22 Prairial werd afgeschaft, maar alle andere wetten van de politiestaat bleven bestaan. Revolutionaire maatregelen zoals het Prijzenmaximum en het sluiten van kerken werden niet teruggedraaid. De uitvoerders van de Terreur, toen nog positief 'Terroristen' genoemd, mochten op het platteland gewoon hun gang blijven gaan.¹⁰ In

plaats van alle Terroristen op te pakken, werden alleen de aanhangers van Robespierre gearresteerd. Het beroemde einde van de Terreur in Thermidor 1794 lijkt dus meer op een matiging van de Terreur dan de daadwerkelijke afschaffing ervan.

WITTE TERREUR EN DE STAART VAN ROBESPIERRE

De roep om verandering groeide geleidelijk, niet zozeer vanuit de Conventie of de politieke clubs maar vooral vanaf het platteland. Het bericht van de val van Robespierre leidde daar in september, toen het nieuws was doorgedrongen, tot een spontane contrarevolutie: de Witte Terreur. Aanhangers van Robespierre en voormalige Terroristen werden gelynacht door woedende menigtes. Naast politieke aanvallen speelden persoonlijke motieven zoals (eer)wraak en vetes een rol. Deze acties werden gelegitimeerd door te stellen dat de Republiek ermee werd gediend.¹¹

Ook in de steden woedde een Witte Terreur. Vooral in Parijs: mensen die daar tijdens de Terreur waren gevangengenomen werden vrijgelaten en schreeuwden om wraak. Samen met rechtse jeugdbendes, de Muscadins, vielen zij de linkse Sansculotten, Ter-

8 H.G. Brown, 'Robespierre's Tail: The Possibilities of Justice after the Terror', *Canadian Journal of History*, 45 (2010) 3, 503-535.

9 Andress ed., *The Oxford Handbook of the French Revolution* (Oxford 2015) 477; 527-532.

10 J.B. Sirich, 'The Revolutionary Committees

after Thermidor', *The Journal of Modern History*, 26 (1954) 4, 329-339.

11 D. Woronoff, *La République bourgeoisie de Thermidor à Brumaire, 1794-1799* (Parijs 1989) 10-14.

De leden van de Conventie zaten inmiddels met de handen in het haar,

want onder hen be-
vonden zich enkele
van de beruchtste
Terroristen. Een
meerderheid stem-
de ervoor Barère
en andere samen-
zweeters tegen
Robespierre de hand
boven het hoofd te

12 F. Gendron, *The gilded youth of Thermidor* (Montreal/Buffalo 1993).

14 Ibidem, 15-17.

De sociale chaos van de Witte Terreur en het vrijlaten van gevangenen hadden een zelfversterkend effect: chaos leidde tot meer chaos. Een economische crisis en een zware winter die de oogst deed mislukken verergerden dit. Een gebrek aan voedsel en veiligheid leidde op sommige plekken tot geweld, waarbij schuldigen in alle hoeken werden gezocht. Gevangenen werden uit de gevangenis gehaald en aan stukken gescheurd door woedende menigtes, Jakobijnse clubs werden in brand gestoken en rovende bendes struinden het platteland af.¹⁵

15 Ibidem, 18-23.

26

Gevangenis en lynchpartijen tijdens de Witte Terreur. Gravure van A. Raffet.

hadden. Dit bemoeilijkte de samenwerking. Girondijnen en gematigden wilden de revolutie terugdraaien, terwijl de resterende linkse politici juist een volksdemocratie wilden instellen.¹⁷

Dit leek in het voorjaar te resulteren in een klassenstrijd. Linkse politici agiteerden in de armste wijken waar het volk geen brood had, terwijl de gematigde en rechtse politici de gegoede burgerij bewapenden en repressiever werden. Op 12 Germinal, 1 april, 1795 brak er een opstand uit onder de armen, die brood en directe democratie wilden. Ze bestormden de Conventie maar werden teruggedrukt door de Na-

tionale Garde. Iedere politicus die had gesympathiseerd met de opstand werd verbannen; dit waren voornamelijk Montagnards. De broodprijzen bleven echter torenhoog.

Als gevolg daarvan brak op 1 Prairial, 20 mei, een nieuwe, grotere opstand uit. Ook deze werd neergeslagen door de Nationale Garde. Zelfs het leger werd opgeroepen om opstandige wijken te bedwingen. Duizenden opstandelingen werden gearresteerd en verbannen. De laatste Montagnards en Sansculotten werden opgepakt en enkelen werden geëxecuteerd.¹⁸

Op dit moment is wel degelijk een

17 Furet, *Revolutionary France*, 149-150.

18 Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, 290-296.

breuk aan te wijzen in het verloop van de Franse Revolutie: een opstand van de armen werd voor het eerst hard neergeslagen door het leger. Sommigen schreven dat dit het einde van de revolutie was: de drijfveer zou zijn gebroken.¹⁹ Als revolutie een opstand van de gewone man is, dan was ze die dag inderdaad voorbij. Politiek links was gezuiverd: de Jakobijnse clubs waren verboden, de Montagnards verslagen.

In krap een half jaar tijd was het politieke landschap verschoven van opportunistische Montagnards naar reactionaire gematigden en wraakzuchtige Girondijnen.²⁰

'Chaos leidde tot meer chaos'

EEN NIEUWE GRONDWET

De gematigden en Girondijnen wilden een nieuwe grondwet, omdat de grondwet van 1793 door Montagnards geschreven was. In de nieuwe grondwet waren de revolutionaire principes nog steeds aanwezig: elke Fransman kreeg gelijke rechten en de monarchie zou nooit mogen worden hersteld. Linkse wetten die edelen en priesters uitsloten bleven ook in stand. Tegelijkertijd wilde de commissie die de grondwet schreef geen dictatuur van het volk meer. Thibaudeau, een van de opstellers van de grondwet, verwoordde de grondwet als

middenweg tussen royalisme en demagogie.²¹ De grondwet van 1795 werd daarom rechtser dan zijn voorganger: censuskiesrecht verving universeel mannenkiesrecht en alleen welvarende mensen konden verkozen worden. Het grondwettelijke recht op opstand werd weer afgeschaft. Op 22 augustus kwam er een wet die 'te linkse' afgevaardigden uitsloot van deelname aan de verkiezingen.

Omdat in oktober een rechtse opstand uitbrak in Parijs en de verkiezingen overtuigend gewonnen werden door monarchisten, verschoof de politiek weer terug naar links. Hierop werden nog meer mensen uitgesloten van ambten, zoals familieleden van veroordeelde royalisten, en liet de Conventie via een amnestiewet duizenden gevangen vrij. De gematigde revolutionairen waren bang voor zowel extreemlinks als de royalisten. Hierop begon de voor het Directoire zo typische 'politiek van het tegengewicht': door de op dat moment meest succesvolle politieke factie onder druk te zetten werd een politieke balans gezocht. Zo probeerde de regering op gematigd tempo de revolutie voort te zetten, koorddansend tussen twee vuren in.²²

19 G. Lefebvre, *Les Thermidoriens* (Parijs 1937) 144-45.

20 Woronoff, *La République bourgeoise de Thermidor à Brumaire*, 23-31.

21 A.C. Thibaudeau, *Mémoires de A.-C. Thibaudeau, 1799-1815* I (Parijs 1913) 180.

22 Doyle, *The Oxford History of the French Revolution*, 320-322.

CONCLUSIE

In het debat over de Franse Revolutie heeft 9 Thermidor altijd de status van keerpunt in de geschiedenis gehad. Voor (centrum-)rechts was het de dag dat de democratie gered werd van de tiran Robespierre. Voor links was het de dag dat het volk de democratie ont-nomen werd. Beide reacties kunnen worden genuanceerd. De ontmanteling en afwijzing van de Terreur kwam pas maanden later echt op gang. De berechting van de mensen die actief waren tijdens de Terreur was selectief - zelfs hypocriet - en stond begin 1795 pas echt op de politieke agenda.

De val van Robespierre moet gezien worden als een strijd binnen de factie van Montagnards, waar angst voor arrestatie en zelfbehoud een belangrijkere rol speelden dan de wens om de Terreur te beëindigen - laat staan de revolutie. Want hoe je het ook wendt of keert, de overgebleven leden van de Conventie

zetten de revolutie voort. Het merendeel van de oorspronkelijke, 750 leden tellende Conventie bleef zitten tijdens alle zuiveringen. De Thermidorianen zetten de revolutie voort, zij het op een lager pitje. De veranderingen die werden gemaakt bleven binnen het revolutionaire kader, waardoor op de lange termijn het voor 9 Thermidor gevoerde beleid vooral werd voortgezet en geconsolideerd. Een gematigd links en republikeins parlement bleef actief tot in het Directoire, steeds wakende voor zowel royalisten als extreemlinkse demagogie.

Alexander van den Berg (22) is masterstudent Modern History 1500-2000. Dit artikel is het resultaat van een persoonlijke tutorial. Alexanders interesse ligt bij politieke en internationale geschiedenis van Europa; hij heeft een voorkeur voor Frankrijk.

‘A-sociaal en rebels’

De passie van... Guido de Bruin

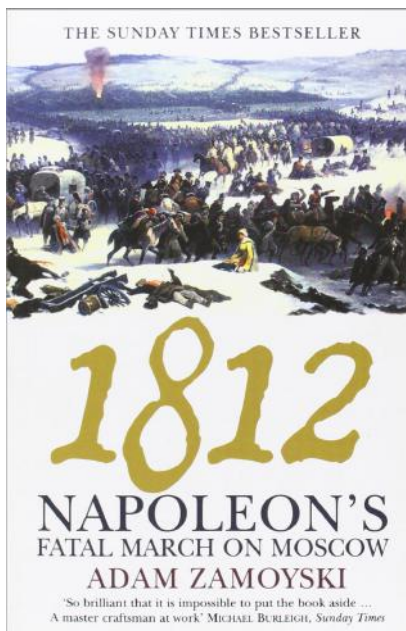
LAUREN ANTONIDES & JORAM SCHOLLAARDT

In juni gaat universitair docent Guido de Bruin na 41 jaar trouwe dienst met pensioen. Een afscheidsborrel zit er niet in, maar voor een interview was hij wel te porren. Wij spraken hem over zijn academische carrière, passie voor boeken, levensfilosofie en kijk op de toekomst.

BOEKEN

Tienduizend boeken, verdeeld over twee huizen. Guido de Bruin houdt van lezen. Al sinds zijn jonge jaren verzamelt hij boeken. 'Ik kan er niet om heen, het is een verslaving. Een wat onschuldigere verslaving dan drugs, dat wel.' De Bruin typeert zijn verzameling als een brede collectie van 'de belangrijkste handboeken en monografieën' die over uiteenlopende historische onderwerpen zijn geschreven. Zijn absolute favoriet is *1812* van Adam Zamoyski. 'In het begin vond ik het maar een matte vertoning, maar toen echt die veldtocht op gang kwam, viel ik van de ene verbijstering in de andere. Ongelofelijk.' Ook blijkt hij een groot fan te zijn van romantische boeken. 'Zolang het bij boeken blijft, vind ik het allemaal heel erg leuk.'

Het mooie van boeken is dat ze een historische sensatie teweegbrengen, vindt De Bruin. Hij ziet boeken als een mogelijkheid om te ontsnappen naar een wereld die voorbij is. 'Het is wel een beetje een vlucht uit de werkelijkheid', geeft hij schuchter toe. Deze historische sensatie blijft wat hem betreft beperkt tot boeken; van tentoonstellingen of films moet hij niets hebben. Voor het vak Vroegmoderne Geschiedenis moest hij bijvoorbeeld ooit een college wijden aan de historische film *Het meisje met de parel*. 'Wat kostte mij dat een moeite om die film anderhalf uur uit te zitten. Er gebeurde namelijk helemaal niets,

het was gewoon een stillevens.' Ook de verfilming van *Doctor Zhivago*, een van De Bruins favoriete boeken, kon niet op zijn goedkeuring rekenen. Zijn typing 'Hollywood in de sneeuw' spreekt boekdelen.

DE BRUINS BOEKENTIPS

Lev Tolstoj, *Oorlog en Vrede* (1869). 'Dit is de mooiste roman die ooit is geschreven. Tegen de achtergrond van de Napoleontische oorlogvoering schildert Tolstoj de lotgevallen van twee aristocratische Russische families. De tragische liefde van Andrej Bolkonski voor Natasja Rostova heeft een onuitwisbare indruk van zelfherkenning op mij gemaakt.'

Adam Zamoyski, *1812* (2004). ‘Mee-slependste historische studie die ik ooit heb gelezen. Boek komt moeizaam op gang, maar schildert daarna een adem-benemend panorama van de grootste militaire tragedie uit de wereldgeschiedenis op basis van vooral onbekend Russisch en Pools bronnenmateriaal.’

Fernando Pessoa, *Boek der rusteloosheid* (1984). ‘Mooiste en diepzinnigste beschouwingen over de absurditeit van het menselijk bestaan die ik ooit heb gelezen. Bestaat uit zeshonderd bladzijden messcherp geformuleerde aforismen die men keer op keer kan lezen en die men nooit volledig zal doorschouwen.’

GESCHIEDENIS

Met zijn pensioen in het vooruitzicht ziet De Bruin er zichtbaar naar uit om al zijn boeken te lezen. De wens om er ooit nog een te schrijven heeft hij daarentegen zeker niet. Hoewel hij met plezier vertelt over zijn belangrijkste werk, een proefschrift over de geheimhouding van staatszaken in de Republiek, noemt hij schrijven vooral ‘zonde van zijn tijd.’ Bovendien lijkt hij sceptisch te staan tegenover de wetenschappelijke relevantie van historisch onderzoek. Op de vraag of geschiedenis kan helpen om het heden te begrijpen, antwoordt hij stellig: ‘Absoluut niet.’ De discussie over het nut van geschiedenis vindt De Bruin eigenlijk ook helemaal niet interessant. ‘Ik vind het

gewoon een fascinerende hobby. Ik zie überhaupt niet in waarom het zin zou moeten hebben. Klassieke muziek heeft toch ook geen zin? Het is gewoon prachtig.’

Het is dan ook niet verwonderlijk dat De Bruin onderwijs verkiest boven onderzoek. Hij zegt er veel van geleerd te hebben: ‘Studenten denken vaak dat zij degenen zijn die leren, maar in feite leert de docent tien keer zoveel dan de studenten.’ Bovendien is De Bruin erg te spreken over het contact met zijn studenten: ‘Ze zijn aan de ene kant niet zo jong dat ze het bloed onder je nagels vandaan halen en aan de andere kant niet zo oud dat ze vastgeroest zijn en allemaal nare trekken krijgen.’ Andersom heeft hij geen idee welk beeld van hem leeft onder zijn studenten. ‘Ik ben gewoon mezelf’, zegt hij schouderophalend.

Met gemengde gevoelens kijkt De Bruin terug op ruim veertig jaar onderwijs aan de Universiteit Utrecht. Van de ‘paradijselijke toestand’ waarin het universitaire onderwijs zeker tot aan de eeuwwisseling verkeerde is niet veel meer over. ‘Langzamerhand zijn we uit het paradijs verdreven. Er is in de afgelopen vijf jaar meer veranderd dan in de veertig jaar daarvoor’. Toch bena-

*Ik zie
überhaupt
niet in
waarom
geschiedenis
zin zou
moeten
hebben*

drukt De Bruin dat hij het verleden niet wil idealiseren. 'Dat er meer controle is, is volkomen terecht,' zegt hij. Veel mensen konden namelijk de grote mate van vrijheid in het onderwijs niet aan.

Over de ontwikkelingen binnen zijn eigen discipline is hij pessimistisch gestemd. Lichtelijk geïrriteerd vertelt De Bruin over de voorkeur die aan 'leuke onderwerpen' wordt gegeven, waardoor vooraanstaande literatuur uit de jaren zeventig en tachtig het onderspit moet delven. Hij noemt de nieuwe invulling 'wel aardig', maar is bang dat de essentie van het vak Vroegmoderne Geschiedenis verloren is gegaan. 'De krenten zijn bewaard, maar de pap is er niet meer.'

De Bruin spreekt ook zijn ongenoegen uit over de nadruk die in het huidige onderwijs ligt op artikelen in plaats van boeken. Artikelen beperken zich vaak tot abstracte modellen. 'Boeken zijn veel zinvoller dan artikelen. Bij boeken wordt het gewoon aangekleed, daardoor gaat de geschiedenis veel meer leven. Dat is voor mij juist de aantrekkelijkheid ervan.' Het belang zit volgens hem in de kracht van het concrete, waarin geschiedenis zich als discipline onderscheidt.

TOEKOMST

Over de huidige staat van het onderwijs, maakt De Bruin zich zichtbaar grote zorgen. Zijn grootste bezwaar ligt bij de huidige tijdsdruk, die gevolgen heeft voor de kwaliteit van het onder-

wijs. Dit is volgens hem af te zien aan de werkstukken: de snelheid van het huidige systeem zou ertoe leiden dat het theoretische en methodologische aspect onevenredig veel aandacht krijgt. Naast de vorm zou er meer aandacht moeten zijn voor de daadwerkelijke inhoud van het werkstuk: heeft de student eigenlijk wel iets nieuws te melden? Wat betreft de masterscriptie betwijfelt De Bruin dit. 'Het zijn allemaal brave, degelijke werkstukken, maar inhoudelijk nauwelijks een echte bijdrage aan de wetenschap.' Het gebrek aan originaliteit ziet hij als een groot probleem, waaraan de beperkte tijdspanne ten grondslag ligt.

Niet alleen voor studenten, maar ook voor docenten ziet De Bruin de almaar toenemende tijdsdruk somber in. Hij omschrijft dit als zijn grootste zorg; het is een gevaar waarvan de leidinggevenden zich volgens hem namelijk volstrekt niet bewust zijn. Een DCU-model (Docent-Contact-Uren-model, red.) met 'enige relatie tot de realiteit' zou een oplossing bieden. Hij vindt dat docenten namelijk veel te weinig tijd krijgen voor de taken die ze moeten uitvoeren.

De toekomst van het universitaire bedrijf is niet het enige waar De Bruin zich zorgen om maakt. Ook buiten de universiteit ziet hij problemen. Hoewel hij zich weinig met de actualiteit bemoeit, maakt hij zich grote zorgen over de klimaatproblematiek. 'Ik ben

helemaal niet groen, maar ik zie dat we met blinde vaart op een muur af denderen en ondanks al dat geleuter gebeurt er helemaal niks. Ik ben bang dat er pas wat gebeurt als het te laat is.' Volgens De Bruin is alles de schuld van de mensheid. 'De wereld was nooit mooier dan voordat de mensen ten tonele verschenen. De wereld moet fascinerend geweest zijn toen er alleen nog maar planten waren.'

HERINNERINGEN

Deze somberheid wervdijnt als sneeuw voor de zon, als we met hem praten over zijn collega's. Op persoonlijk vlak bewaart hij namelijk goede herinneringen aan zijn tijd aan de Universiteit Utrecht. Enthousiast vertelt hij hoe hij voorafgaand aan het interview een lijstje heeft opgesteld van personen die tijdens zijn tijd als student en docent een onuitwisbare indruk op hem hebben achtergelaten, waarvan hij er graag drie uit wil lichten. Zijn vroegere mentor Hans Boogman prijkt bovenaan het lijstje. Hoewel De Bruin zelf duidelijk niet gecharmeerd is van potentiekijzers, denkt hij met plezier terug aan de huiselijke sessies bij deze hoogleraar tijdens zijn eigen studententijd. De Bruin vertelt over de talloze avonden die hij aan de Karel Doormanlaan heeft doorgebracht, waar hij naast onderwijs ook persoonlijke adviezen genoot. Zo adviseerde Boogman hem ooit 'volstrekt ongevraagd' om onder de mensen

te komen, en zelfs een vrouw te zoeken. Hoewel hij nooit heeft overwogen er iets mee te doen, stelde De Bruin deze gemeente interesse erg op prijs.

Andere mooie herinneringen heeft De Bruin aan de inmiddels overleden historicus Hans Righart en hoogleraar Ido de Haan. 'In nood leer je je vrienden kennen', zegt De Bruin over de laatste. Ontroerd spreekt hij over de steun die hij van De Haan kreeg toen hij zijn moeder de laatste drie en een half jaar dag en nacht verpleegde.

De warme manier waarop De Bruin spreekt over deze personen, leert ons een andere kant van de soms wat cynische docent kennen. Met ontwapenende openheid vertelt hij over wat hem het meest na

aan het hart gaat. De nuchterheid lijkt echter weer volledig teruggekeerd, als we hem vragen zichzelf in twee woorden te omschrijven: 'a-sociaal en rebels.' Student is hij naar eigen zeggen altijd gebleven, wat maakt dat het onderwijs hem erg goed ligt. 'Ik zou ook uitstekend op mijn plaats zijn bij de Belastingdienst om aangiften te controleren, dat lijkt me heerlijk.' Hij voegt hier haastig aan toe dat het onderwijs toch zijn voorkeur geniet, omdat het een grote mate van vrijheid met zich meebrengt.

*de warme
manier
waarop hij
spreekt, toont
een andere
kant van de
soms cynische
docent*

GENIETEN

Die mate van vrijheid benut De Bruin het liefst in afwezigheid van anderen. 'Ik ben altijd rustig thuis. Heerlijk.' Met zijn pensioen in het vooruitzicht, schetst hij zijn ideale dag: 'Laat opstaan, uitvoerig de krant lezen, studeren, wandelen, weer studeren, eten, het nieuws bekijken, en 's avonds weer studeren.' Grinnikend vergelijkt hij zichzelf met Immanuël Kant. 'Die kwam ook zijn stad niet uit. Ik ben Nederland niet eens uit geweest, het kan me ook allemaal weinig schelen. Ik haal de wereld thuis, ik kom er niet voor naar buiten.'

De Bruin houdt er een bijzondere levensvisie op na. 'Het leven heeft geen enkele zin. Het maakt niet uit of je ervan geniet of niet van geniet, want een uur in de ergste depressiviteit doorgebracht duurt net zo lang als een uur in volstrekte extase.' Toch meent De Bruin zelf een voorstander te zijn van zoveel mogelijk genieten, maar wel in epicurische zin: zo rustig mogelijk, zonder zich aan genot en extase over te geven. En genieten doet hij. 'Ik voel me het beste thuis als ik langs het Naardermeer loop, in het zonnetje, met mijn ogen dicht. Dan voel ik me volmaakt gelukkig.'

Binnenkort kan hij volop van zijn vrijheid genieten. Met De Bruin vertrekt een bijzondere docent die veel geschiedenisstudenten niet snel zullen vergeten. Wij in ieder geval niet. We hebben een interessant gesprek gehad, waarin we veel hebben gelachen. Wie

Guido de Bruin

nog een glimp van deze levende legende op wil vangen moet er snel bij zijn. 'Ik kom nooit meer op de universiteit en ik denk dat ik zelfs nooit meer in Utrecht kom.' De Bruin heeft betere dingen te doen: 'Ik wandel, ik studeer, ik mijmer.'

Guido de Bruin werd geboren op 8 december 1950. Na het gymnasium B studeerde hij geschiedenis in Utrecht, met als hoofdvak Nieuwere Geschiedenis (1400-1870). Sindsdien is hij in Utrecht werkzaam geweest, eerst als promotie-assistent (1975-1978) en daarna als universitair docent vroegmoderne tijd (1979-2016). In 1991 is hij cum laude gepromoveerd op Geheimhouding en Verraad. De geheimhouding van staatszaken ten tijde van de Republiek (1600-1750).

KNIR
KONINKLIJK
NEDERLANDS
INSTITUUT
ROME

ONDERWIJS EN BEURZEN IN ROME

Volg een cursus of doe onderzoek aan het Koninklijk Nederlands Instituut te Rome!

VOOR WIE? Uitblinkende **studenten en jonge onderzoekers** verbonden aan Nederlandse universiteiten

WAT? **12 CURSUSSEN** per jaar op locatie in Rome, waaronder de interdisciplinaire BA-cursus *Roma Caput Mundi*, gespecialiseerde MA-cursussen en bijzondere Masterclasses

STAGES EN TRAINEESHIPS om praktijkervaring op te doen als onderzoeker

BEURZEN voor MA studenten, promovendi en postdocs die onderzoek doen in Rome

STIPENDIA voor afgestudeerden en gepromoveerden die een project voorbereiden

MEER INFO www.knir.it

Geestelijke overtuiging of wereldlijke verleiding?

De motivaties van katholieke Zouavenstrijders uit Nederland

SOPHIE TER VRUGT

Het is lang de geschiedwetenschappelijke overtuiging geweest dat Nederlandse katholieken zich puur om religieuze redenen bij het Zouavenleger aansloten. Eenmaal in Italië zouden ze vooral hebben gestreden tegen de Garibaldisten om hun Italiaanse geloofsgenoten te steunen. Sophie ter Vrugt werpt nieuw licht op de zaak. Daarvoor combineert ze inzichten over jihadisten met brieven die Zouaven indertijd naar huis stuurden.

*‘Zelfs toen
Lutjebroeks
munitie op
was wist hij
er veertien te
doden met
zijn geweer’*

Pieter Jong Lutjebroek was jarenlang steevast een thema in de geschiedenisboeken. Hij stond bekend als een vaderlandse held die streed in het pauselijke Zouavenleger, ofwel het Regiment der Pauselijke Zouaven. Samen met zijn medestrijders vocht hij in de slag bij Monte Libretti (1867) tegen een overmacht van Garibaldisten. De Zouaven streden tot hun laatste krachten. Zelfs toen Lutjebroeks munitie op was wist hij nog veertien ‘Roodhemden’ te doden met zijn geweer. Uiteindelijk werd

ook hij vermoord door de Garibaldisten.¹ Het is de vraag waarom Lutjebroek en vele anderen vertrokken om te vechten in een buitenlandse strijd. Om dit uit te zoeken gaan we eerst terug naar de Italiaanse wortels van dit Zouavenleger.

In Italië ontstond vanaf 1848 een streven naar een eenheidsstaat met culturele, liberale en politieke hervormingen: de *Risorgimento*. In de loop van de jaren 1860 kwam, onder leiding van Giuseppe Garibaldi, een steeds groter deel van het land in handen van de opstandelingen. Door de beklemde machtspositie van de paus werd een pauselijk Zouavenleger opgezet. Het doel was het de

pauselijke bezittingen te verdedigen en de Heilige Vader te steunen. Vanuit Nederland zijn ruim drieduizend gelovigen naar Italië vertrokken. Ze heetten Zouaven, vernoemd naar een Frans leger in Algerije. De mannen verlieten huis en haard om de paus bij te staan en kunnen gezien worden als zogenaamde *foreign fighters*, strijders die deelnemen aan burgeropstanden om een transnationale identiteit de verdedigen, aldus de sociaal- politicoloog David Malet.²

Maar waarom zouden die jongemannen alles verlaten voor een strijd die op het eerste zicht niet de hunne is? Er is weinig bekend over motivaties van strijders om deel te nemen aan een buitenlands conflict. De geschiedwetenschap draagt vrijwel uitsluitend religieuze redenen aan. Dit beeld schiet echter tekort. Recente sociaalwetenschappelijke studies laten zien dat de Zouaven wellicht niet enkel religieuze motieven hadden om af te reizen. Tijdens hun verblijf in Italië schreven de mannen honderden brieven naar familieleden in Nederland, die samen met foto's en voorwerpen te vinden zijn in een museum in Oudenbosch. Dankzij de schat aan primair materiaal en inzichten uit sociaalwetenschappelijke studies is het mogelijk om het oude beeld bij te stellen.

1 A. Nuyens, *Gedenkboek der Pauselijke Zouaven* (Roermond 1892) 199.

2 D. Malet, 'Foreign Fighter mobilization and Persistence in a Global Context', *Journal of Terrorism and Violence*, 27 (2015) 3, 454-473, 456.

De basiliek in Oudenbosch, een kleinere kopie van de Sint- Pietersbasiliek in Rome. Wikimedia Commons

HET OUDE BEELD: RELIGIEUZE MOTIEVEN

Dat de Zouaven religieuze motieven hadden is overduidelijk. Ze werden geworven door de lokale pastoor en waren over het algemeen overtuigd katholiek. Volgens de Duitse historicus Ferdinand Göhde vertrokken de Zouaven voornamelijk vanuit katholieke toewijding. Ze reisden naar Italië om hun geloof en de pauselijke staat te verdedigen. Het idee van een moderne kruistocht heeft volgens Göhde veel katholieken aangespoord. Unieke privileges zoals een bezoek aan Rome en eventueel de paus zouden werkelijkheid kunnen worden voor de katholieke jongemannen. De verering van de paus speelde

daarom een belangrijke rol.³ De historicus Martin Simpson ondersteunt dit beeld. Uit zijn onderzoek naar de Franse vrijwilligers blijkt dat religieuze en patriotistische motieven het zwaartst wogen. De Franse katholieken wilden hun katholieke geloof, dat onder druk stond, verdedigen.⁴

Deze religieuze motieven zijn terug te zien in de Zouavenbrieven. Zouaaf Jan-Pierre Moet zette zich bijvoorbeeld in om de rechten van de paus en de kerk

3 F.G. Göhde 'German volunteers in the armed conflicts of the Italian Risorgimento, 1834–70', *Journal of Modern Italian Studies* 14 (2009) 4, 461- 475, 466.

4 M. Simpson, 'From Zouaves Pontificaux to the Volontaires de l'Ouest: Catholic volunteers and the French nation, 1860-1910', *UWE History, Neil Edmund's Fund, Occasional Papers Working paper* 1 (2013) 1-22, 19.

te beschermen en was bereid te sterven als martelaar. In de jaren 1866-1867 schreef hij het volgende:

Toen was door de geheele Wereld onder de Katholieken van alle natiën, en vooral onder de goed gelovigen, eene groote opwelling gekomen om naar het Heilig Rome heen te snellen, [...] hun leven op te offeren, om zelfs met het uiterste geweld de rechten van Paus en kerk te bestrijden.⁵

Een ander religieus motief betreft de idolate houding van de Zouaven ten opzichte van de paus. Jan van der Meer beschreef zijn ontmoeting met paus Pius als volgt:

Nooit zal ik dien dag vergeten toen ik voor den eerste maal den zachtmoedigen Pius aanschouwde. Zijn vriendelijke gelaat, zijne grijze haren deden mij de tranen uit de oogen persen, maar noch minder zal ik vergeten toen ik voor de eerste maal zijn lieflijke stem hoorde [...].⁶

De cultus rondom de paus was van onvoorstelbare waarde bij de werving van nieuwe Zouaven. Gebeurtenissen met pauselijke aanwezigheid werden in

de brieven uitgebreid beschreven. De Zouaven zagen de paus dan ook als de plaatsvervanger van God, en Rome dus als de aardse plek waar de Zouaaf het dichtst bij God kon zijn.

DE SOCIAALWETENSCHAP- PELIJKE VERKLARINGEN

Uit de Zouavenbrieven blijkt echter dat sociaal-culturele motivaties ook een grote rol speelden. Wetenschappelijke inzichten hierover ontbreken binnen de geschiedwetenschap. De sociale wetenschappen lopen voorop in onderzoek naar de motivaties die buitenlandstrijders kunnen hebben om te vertrekken. Sociaalwetenschappelijke opvattingen baseren zich voornamelijk op gegevens van hedendaagse *foreign fighters* die strijden voor terroristische groeperingen. In de casus van de Zouaven mist dit terroristische aspect, maar veel van de inzichten zijn wel degelijk toe te passen op hun missie.

De sociale wetenschappen baseren zich op theorieën en empirisch materiaal. Historici doen daarentegen voornamelijk onderzoek naar unieke, specifieke gebeurtenissen in het verleden. De onderzoeksmethoden zijn ideografisch van aard. De sociale wetenschap en geschiedwetenschap opereren normaliter veelal onafhankelijk van elkaar maar zijn wel degelijk te combineren. In dit geval zijn de theorieën die sociale wetenschappers bedacht

5 Archief Zouavenmuseum Oudenbosch (AZO), inv.nr. 5132, 'Mijne Herinneringen van de Jaren. 1866- 1867. Door een pauselijke Zouaaf. Jan Pierre Moet'.

6 AZO, inv.nr. 4237, 'Dagboek Jan van der Meer'.

hebben erg nuttig, omdat ze nieuw licht werpen op de motivaties van buitenlandstrijders. Dit betekent niet dat de nomothetische manier van werken wordt overgenomen, maar wel dat de nieuwe inzichten als inspiratiebron dienen.

Sociale omstandigheden in het thuisland spelen een belangrijke rol. Onderzoekpsycholoog en terrorismedeskundige Sam Mullins stelt dat gedeelde frustraties een katalysator zijn in het radicaliseringsproces van jihadisten. Dit gaat volgens hem vooral op voor de tweede generatie moslims in Westerse landen. Er is vaak een hoge werkloosheidsgraad onder Westerse moslims. Ze komen over het algemeen frequenter in aanraking met justitie en het merendeel van de moslimjongeren woont in achterstandswijken. Sociale isolatie wordt op deze wijze in de hand gewerkt. Hierdoor kan voor een aantal moslimjongeren een gevoel van aversie tegenover het Westen ontstaan.⁷ Deze sociaalwetenschappelijke theorie is ook toe te passen op de casus van de motivaties van de Zouaven.

Uit het dagboek van Zouaaf Jan van der Meer blijkt dat het ontbreken van een stabiele sociale situatie een belangrijke reden is om te vertrek-

Standbeeld in Oudenbosch van paus Pius IX, met aan zijn voeten een omgekomen zouaaf
ken. Onthechting met het thuisland stimuleerde hem ten strijde te trekken. Los van het feit dat ongehuwd zijn een vereiste was om deel te nemen aan de strijd, kon het ook een motivatie zijn om daadwerkelijk te vertrekken. Als zijn vrouw nog had geleefd, was het zeer onwaarschijnlijk dat Jan naar Italië zou afreizen. Het missen van een gezin, en de daarmee gepaard gaande bevestiging om te blijven, ontbrak vaak bij de Zouaven. De eerste bladzijde van het Zouaven-dagboek van Jan van der Meer bevestigt dit:

⁷ S. Mullins, 'Iraq versus lack of integration: understanding the motivations of the contemporary Islamist terrorists in Western countries', *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 4 (2012) 2, 110-133, 117.

Het was in het jaar onzesheeren 1861 toen ik het besluit nam om de onstervelijke regten van onze Moeder de H. kerk in Italie te gaan helpen verdedigen. Ik hoorde van velen braven katholieken dat de H. kerk en de H. vader Pius IX, van alle kanten getijstert werd, en dat de Pymontheezen reeds enige provincien in het jaar 1860 van de H. vader genomen hadden, ik hoorde ook dat vele Edele Jongelieden van alle landen der wereld hun leven hadden geoffert op het moordadige slagveld van Castelfidardo

*‘Volgens het
“pre-eminente
motive” kan
deelname aan
conflicten
persoonlijke
voldoening
geven’*

en zie, hieruit kan met zien dat het bloed der martelaars het zaad der christen is, want nadat ik mijn vast besluit had genomen had, nam ik afscheid van mijne familie en van allen die mij dierbaar in dit leven waren en ik vertrok des morgens den 4 januarij, juist den dag der herinnering van mijn

huwelijk. God had mijn dierbare echtgenote van mijne zijde weggenomen en daardoor stelde hij mij in staat om soldaat van zijne H. kerk te worden.⁸

Een ander sociologisch motief om ten strijde trekken is het solidariteitsprincipe. Volgens historica en terrorismedeskundige Beatrice de Graaf vinden moslimjongeren dat hun moslimbroeders die in het Midden-

Oosten voor het ‘ware geloof’ strijden steun en hulp verdienen.⁹ Deze motieven zien we ook terug bij de Zouaven. Zij vertrokken naar Italië om hun katholieke broeders bij te staan in de strijd tegen de seculieren. ‘Andere braven katholieken en Jonge Edellieden’ hadden hun bloed al geofferd voor de kerk en de paus.¹⁰

Ten slotte kan in een buitenlandse strijd status en waardigheid verkregen worden. De mogelijkheid een rol van betekenis te spelen en het leven zin te geven is een belangrijke motivatie om te vertrekken. Dit wordt ook wel het *pre-eminente motive* genoemd.¹¹ Volgens deze theorie halen buitenlandstrijders persoonlijke voldoening uit de deelname aan buitenlandse conflicten. Er is een ‘psychologische prijs’ te winnen. Ze verkrijgen de status van martelaar en held en zoeken naar een specifiek doel in het leven.¹² Dit motief vinden we ook terug bij de Zouaven. Zouaaf F. Loonen schrijft op 9 november 1867 bijvoorbeeld in een brief naar zijn ouders: ‘Met dit alles ben ik nog vergeten te melden dat dat ik den 1 november Sergeant in de 7e compagnie van het 2e bataljon ben geworden, dit is een nieuw

8 AZO, inv. nr. 4237, ‘Dagboek Jan van der Meer’.

9 B. de Graaf, ‘De Vlam van het verzet. Nederlandse strijders in het buitenland, vroeger en nu’, *Anton de Kom-lezing*, 19 juni 2014, 8.

10 AZO, inv. nr. 4237, ‘Dagboek Jan van der Meer’.

11 A. Kruglanski, ‘Psychology Not Theology: Overcoming ISIS ‘Secret Appeal’’, 28 oktober 2014, e-ir.info.

12 Ibidem.

opgerichte compagnie.¹³ Hieruit blijkt dat de militaire carrière die in het verschiet lag een belangrijke drijfveer was om te vertrekken.

CONCLUSIE

De Zouaven vertrokken niet uitsluitend vanwege religieuze motieven naar Italië, zoals de oude geschiedwetenschappelijke lezing suggereert. Natuurlijk waren katholieke toewijding, martelaarschap en het strijden voor katholieke belangen belangrijke redenen om af te reizen naar het onbekende. De kerk en paus moesten verdedigd worden. Dankzij nieuwe sociaalwetenschappelijke inzichten komen echter ook andere motieven aan het licht. Sociale omstandigheden in het thuisland, zoals het missen van een echtgenoot, zorgden voor onthechting van de samenleving, wat afreizen aantrekkelijker maakte. Ook speelt het solidariteitsprincipe een grote rol. Zouaven-broeders, die al eerder naar Italië afreisden, hadden hulp nodig. Er bestond een gevoel van broederschap en plicht hen bij te staan. Daarnaast zijn carrière- motieven en het willen behalen van eer en status ook belangrijke beweegredenen om de wapens op te pakken en te vertrekken.

13 AZO, inv. nr. 5306, 'Brief van F. Loonen'.

Het Zouavenmuseum in Oudenbosch

Sophie ter Vrugt (21) is derdejaars geschiedenisstudent. Ze interesseert zich in de Mediterrane geschiedenis vanaf de negentiende eeuw. Momenteel volgt ze een semester in Madrid en ervaart ze de Spaanse perspectieven op de geschiedenis.

Besmette beeldcultuur

De zwarte dood en de paniek die volgde

JORIS ROOSEN

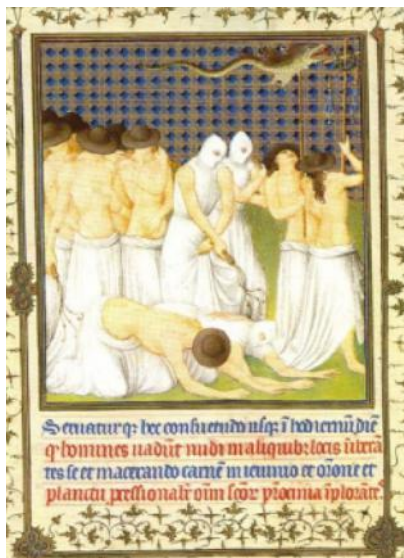
Niet-tekstuele bronnen zoals films, schilderijen en foto's kunnen heel relevant zijn voor historisch onderzoek. In deze rubriek laat de Aanzet een historicus aan het woord over zijn of haar ervaring met een beeldbron. Ditmaal is het de beurt aan Joris Roosen. Hij neemt ons mee naar de veertiende eeuw en toont de enorme impact van de Zwarte Dood.

De veertiende eeuw was een rampzalige periode, geteisterd door oorlog, honger en armoede. De ergste ramp kwam echter in de vorm van een wijdverspreide en enorm dodelijke epidemie, de Zwarte Dood (1348-1351). Tijdgenoten spraken van *mortalitas*, *pestilentia maxima*, *haestighe sieckte* of *gadoot* en het woord 'pest' wordt nog steeds veel gebruikt in onze moderne woordenschat. Het illustreert de symbolische waarde van deze ziekte in onze cultuur. Hoewel we steeds meer weten over de impact van deze ziekte, die naar alle waarschijnlijkheid dertig tot vijftig procent van de Europese bevolking uitroeide, kunnen we ons maar met moeite voorstellen wat de psychologische impact ervan was.¹

De impact van de Zwarte Dood op het sociale weefsel van de maatschappij was immens. Sociale banden en zelfs familiebanden werden verbroken uit angst voor besmetting en de middel-eeuwse *caritas* was vaak ver te zoeken. In de woorden van de veertiende-eeuwse schrijver Boccaccio:

[T]his tribulation had stricken such terror to the hearts of all, men and women alike, that brother forsook brother, uncle nephew and sister brother and oftentimes wife husband; nay (what is yet more extraordinary and well-nigh incredible)

1 Over de psychologische effecten van de constante confrontatie met de Zwarte Dood: John Aberth, *From the brink of the Apocalypse. Confronting Famine, War, Plague, and Death in the Later Middle Ages*.

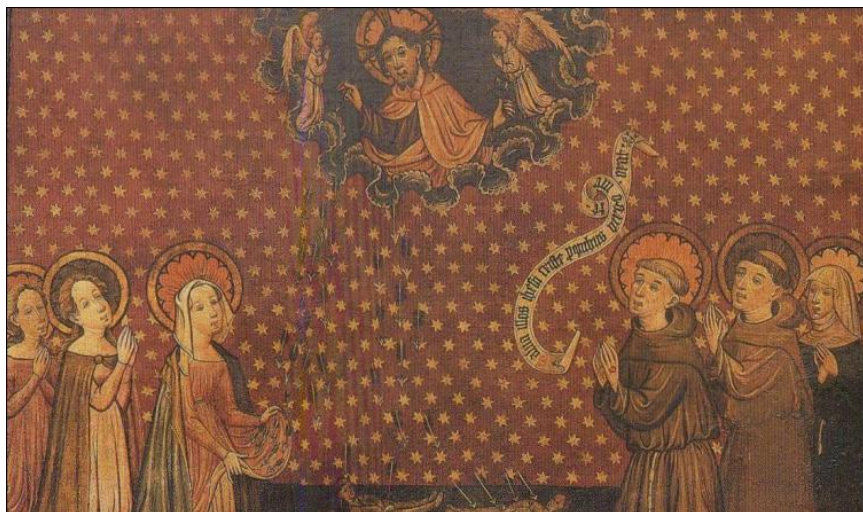
Een processie van flagellanten uit de Belles Heures van de gebroeders Limbourg (ca. 1410). De draak in de lucht stelt de duivel voor. MoMA, New York.

fathers and mothers refused to visit or tend their very children.²

Naast verschillende kronieken zijn ook visuele bronnen uit de periode van de Zwarte Dood in de archieven bewaard gebleven. Ze geven ons een unieke inblik in de beleevingswereld van een maatschappij die getroffen werd door een epidemie, waarvan wij ons de omvang amper kunnen inbeelden. In deze Beeldspraak bespreek ik enkele bekende voorbeelden en leg ik uit wat hun waarde is voor historisch onderzoek.

Door de grote schok van de massale sterfte gaven sommige mensen zich

2 Giovanni Boccaccio, *The Decameron*.

Maria en de heilige Franciscus smeken God om de pestepidemie te laten ophouden. Detail van het rechterzijluid van het Bärnfusser-altar, 1424. Niedersächsisches Landesmuseum, Hannover.

over aan wereldlijke excessen, terwijl anderen (de geselaars of flagellanten) extreem sober leefden en publiekelijk boetedoening deden. Deze laatste groep hoopte zo de toorn van God te stillen. Tijdens de late middeleeuwen dacht men onder andere dat de epidemie veroorzaakt werd door een giftige wolk of miasma, een straf van God uitgelokt door de verdorvenheid van de maatschappij.³

Op verschillende plaatsen waren er pogroms tegen de Joden, die vaak als zondebok voor de uitbraak van de ziekte werden aangeduid. In veel gevallen werden ze opgejaagd en levend verbrand.

De Europese maatschappij viel tij-

dens de tweede helft van de veertiende eeuw ten prooi aan angst, pessimisme en verscheurende schuldgevoelens. Verschillende kronieken onthullen de enorme demografische impact van de ziekte en het gevoel van verlatenheid onder de mensen, in de woorden van Petrarca:

‘Where are our sweet friends now?
Where are the beloved faces? What abyss
swallowed them? Once we were all together,
now we are quite alone. We should make
new friends, but where or with whom,
when the human race is nearly extinct,
and it is predicted that the end of the world
is soon at hand? We are – why pretend? – truly alone.’⁴

3 Johannes Nohl, *Der Schwarze Tod. Eine Chronik der Pest 1348 bis 1720. Unter Benutzung zeitgenössischer Quellen* (1924).

4 Francesco Petrarca, *Epistolae de Rebus Familiaribus et Variis*, ed. Giuseppe Fracassetti, 3 vols. Florence: Typis Felicis le Monnier,

Begraven van slachtoffers van de Zwarte Dood in Doornik in 1349. Miniatuur uit de kroniek van Gillis li Muisis (1275-1352) waarin hij de pestepidemie te Doornik beschrijft. Koninklijke Bibliotheek Brussel.

Ook via illustraties worden we opnieuw ingelicht over de massale sterfte die er onder de mensen heerste. Op de afbeelding hierboven zien we hoe in Doornik de slachtoffers van de Zwarte Dood werden begraven. De uitdrukking op de gezichten van de mensen is er een van wanhoop en verslagenheid.

Hoewel we aan de hand van de illustraties onmogelijk een volledige psychologische geschiedenis van de Zwarte Dood kunnen schrijven, bieden ze een uitstekende kans om het arsenaal aan bronnen voor mediëvisten uit te breiden. Ze zijn het tastbare bewijs van een bijzonder woelige periode in de geschiedenis van de mensheid, die tot de dag van vandaag haar weerslag heeft op

onze cultuur. Wanneer ze op een correcte wijze gebruikt worden kunnen ze van onschatbare waarde zijn voor de geschiedwetenschap. Ze geven ons een inzicht in de psychologische reacties op de Zwarte Dood die in de geschreven bronnen vaak niet centraal staan.

Joris Roosen (1987) is als promovendus en docent verbonden aan de afdeling Economische en Sociale Geschiedenis van de Universiteit Utrecht. Als mediëvist verricht hij onderzoek naar de demografische impact van de Zwarte Dood en terugkerende pestgolven tijdens de late middeleeuwen en het begin van de vroegmoderne tijd.

Voor de klas

REMY BALISTRERI

In de rubriek ‘Grand Tour’ delen studenten hun ervaringen over een bijzondere stage, (bij)baan of uitwisseling. Remy Balistreri werkt sinds dit schooljaar als docent geschiedenis op het Johan de Witt-gymnasium in Dordrecht.

Het is nog vroeg op de ochtend als dertig eersteklassers zich een weg banen door het geschiedenislokaal in een statig schoolpand in Dordrecht. Ik heb geluk: er heeft geen enkel pakje Wicky gelekt en alle via WhatsApp en Snapchat beklonken verkeringen lijken nog aan te zijn. Ik steek van wal. Tijdens de uitleg over het feodaal stelsel schrijven de bakvisjes driftig mee.

Ik ben leraar. Geschiedenis, om precies te zijn. Nog niet helemaal in bezit van de juiste papieren, begon ik afgelopen augustus vol enthousiasme aan deze baan. Over het leraarschap als carrière-perspectief wordt vaak lacherig gedaan, maar het bevalt me uitstekend. Hoewel het schoolrooster een redelijk stringente weekindeling voorschrijft, voel ik me in het klaslokaal zo vrij als een vogel. De toets- en examenonderwerpen staan vast, maar daarbinnen heb ik alle vrijheid om mijn lessen in te delen. De creatieve historicus in mij heb ik – meer dan ik van tevoren kon vermoeden – regelmatig geprikkeld. Zo was een rollenspel waarin vijfdeklassers de vredesonderhandelingen van Versailles naspeelden een groot succes, net als de lessenserie ‘Lachen om Hitler’ die ik in de derde klas heb gedraaid. Ook werkvormen als een

Voor de klas

begrippenbingo of een met de iPhone geschoten levende tijdlijn zorgen voor een hoop jeugdig gegiechel.

Ik heb dit schooljaar geen volledige aanstelling, maar het lesgeven trekt wel een zware wissel op mijn weekindeling. Lessen voorbereiden, toetsen maken, toetsen nakijken, vergaderingen en studiemiddagen vragen ongemerkt veel tijd van een jonge docent. Het kostte even voor ik een fatsoenlijke balans gevonden had tussen schoolwerk, studie en privé. Wie niet uitkijkt, probeert voor ieder lesuur een perfecte les voor te bereiden. Een onhaalbaar streven, zeker voor een beginnende docent.

Los van het lesgeven, kent het onderwijs genoeg krenten in de pap. Afgelopen april toerde ik met negen-

tig vijfdeklassers en acht collega's twee weken lang door het schitterende Italië. Een, voor deze rubriek toepasselijke, *grand tour* die ons van Dordrecht, via Venetië, Florence, Siena, Tarquinia, Napels, Pompeï en Rome, terug naar Dordrecht leidde. De zon schitterde fel, de meesterwerken van Rafael en Michelangelo deden het werk als vanzelf en de meester (door zijn leerlingen liefkozend omgedoopt tot 'Ballie') zong een aria in een Pompeïaans amfitheater.

Slechts een paar weken daarvoor, meldten negentien vijfde- en zesdeklassers zich vier weken lang aan het einde van de middag in mijn lokaal voor een vrijwillige lessenreeks over de Italiaanse maffia – een onderwerp waar ik mij tijdens mijn studie vaak mee bezig heb

De 'Gouden Johan'

gehouden. Zeventienjarigen dus, vrijwillig in een les over mijn historische passie. Toen ik ze na vier weken hun certificaat uitreikte, was ik onbegrensd trots op deze jongens en meisjes.

Spookverhalen over het onderwijs als een noodlottige bestemming voor geschiedenisstudenten zijn onzin. Lesgeven is een afwisselend, dynamisch vak waarbij academische vorming goed van pas komt. Toch hangt je werkplezier van een aantal toevallige omstandigheden af. Dat ik op een categoriaal gymnasium

werk, heeft absoluut voordelen. Zo is de organisatie klein en staan de leerlingen, belangrijk voor een vakidoot als ikzelf, open voor historische inzichten en verhalen. Uit een eerdere onderwijservaring weet ik dat lesgeven op de mavo eerder pedagogische dan inhoudelijke kwaliteiten vereist.

Een spuuglelijk goudgeglitterd beeldje op de schouw in mijn woonkamer herinnert me eraan dat ik niet de enige ben die het tijdens mijn lessen naar zijn zin heeft. Tot mijn eigen stomme verbazing verkozen de leerlingen op school me in een open verkiezing tot de 'Gouden Johan', tot beste docent van het jaar. Dat ben ik natuurlijk nog lang niet - ik leer nog iedere dag van dingen die ik verkeerd heb aangepakt. Dat mijn kritische publiek ook lief en vol waardering kon zijn, maakte me op dat moment ontzettend gelukkig. Natuurlijk kan ik ze af en toe wel schieten, maar je gaat een hoop om die leerlingen geven.

*Tot mijn
stomme
verbazing
verkozen de
leerlingen
me tot beste
docent van
het jaar.*

Organisaties zonder hoofden

De invloed van *decapitation* op Al Qaeda en de PKK

LINDA DE KLERK

Decapitation, het uitschakelen van het hoofd van een terroristische organisatie, is een gangbaar instrument in de strijd tegen terrorisme. Linda de Klerk onderzoekt in dit artikel de effectiviteit hiervan. Hoe zwaar telt het verlies van een leider eigenlijk? Om dat te weten te komen bestudeert ze hoe Al Qaeda en de PKK zich na het verlies van hun kopstukken hebben ontwikkeld.

Onder academici zijn de meningen over de wenselijkheid en de effectiviteit van *decapitation* verdeeld. Tegenstanders ervan benadrukken de lange levensduur van terroristische organisaties en waar- schuwen voor de negatieve effecten die dit kan hebben. Ten eerste is er *backlash*: het verlies van een leider zou leiden tot een toename in de omvang en de do- delijkheid van aanslagen en een groter aantal aanslagen. De getroffen organisa- tie zou op deze manier de uitschakeling van de leider wreken. Ten tweede is decapitation een legitimatie voor het rekrute- ren van nieuwe leden. Tot slot kan het uitschake- len van leiders resulteren in decentralisatie van een organisatie, wat de bestrij- ding bemoeilijkt.

‘Verlies van een leider zou leiden tot een groter aantal aanslagen.’ Voorstanders betogen juist dat het verlies van een leider een terroristi- sche organisatie sterk verzwakt. Volgens Bryan Price, de directeur van het *Combating Terrorism Center* bij West Point, NY, zijn terroristenleiders moeilijk te vervangen omdat dit soort organisaties hecht is, weinig geïnstitutionaliseerde regels heeft en sterk bouwt op het cha- risma van de leider. Het wegvallen van deze leider leidt daarom tot instabiliteit en tot een versneld einde van de orga- nisatie.¹

Tot slot zijn er academici die be- nadrukken dat de omstandigheden bepalen of het uitschakelen van een leider voordelig of nadelig uitpakt. De ideologie van de organisatie, de organisatiestructuur en de wijze van uitschakeling kunnen bijvoorbeeld van invloed zijn. De politicoloog Jenna Jordan concludeerde bijvoorbeeld na kwantitatief onderzoek dat decapitation niet effectief is tegen religieuze organi- saties.² Jordan is daarnaast van mening dat sterk hiërarchische organisaties meer nadelen ondervinden van uitschakeling dan organisaties met een decentrale structuur, waarin leiders minder direct betrokken zijn bij coördinatie en plan- ning.³ Tot slot zou het arresteren van een leider, in plaats van het doden van een leider, effectiever kunnen zijn in de strijd tegen terrorisme: een arrestatie geeft minder aanleiding voor een sterke backlash en biedt overheden toegang tot een onderhandelingspartner.

De casussen van Abdullah Öcalan en Osama bin Laden zijn, door het grote verschil in omstandigheden, geschikt om dit debat over de voor- en nade- len van decapitation nader te bekijken.

Counterterrorism,’ *International Security* 36 (2012) 4, 17.

2 Patrick Johnston, ‘The Effectiveness of Leaders’ Decapitation in Counterinsurgency’ (Pre-doctoral diss., Stanford University) 10. stanford.edu

3 Jenna Jordan, ‘Attacking the Leader, Missing the Mark. Why Terrorist Groups Survive Decapitation Strikes.’ *International Security* 38 (2014) 4, 10.

1 Bryan C. Price, ‘Targeting Top Terrorists. How Leadership Decapitation Contributes to

Abdulah Öcalan was de leider van de Koerdische Arbeiderspartij (PKK). Hij werd in 1999 door de Turkse autoriteiten gearresteerd.⁴ Osama bin Laden was de leider van Al Qaeda en werd in 2011 gedood door Amerikaanse Navy SEALs.⁵

DE PKK VAN ABDULLAH ÖCALAN

De Koerdische Arbeiderspartij (PKK) werd in 1978 door Abdullah Öcalan en een aantal van zijn medestudenten opgericht.⁶ De organisatie ontwikkelde een presidentsraad, een militaire tak, een politieke tak, trainingskampen in de Beqaa-Vallei in Syrië en een Europese tak die onder andere actief was in de drugshandel. Alle onderdelen werden ondergebracht in een hiërarchische organisatiestructuur met Öcalan als onbetwiste leider. Öcalan werd door aanhangers gezien als *mastermind* van de organisatie, was hecht betrokken bij de planning, coördinatie en ideologie en duldde daarbij geen tegengeluid. Terwijl tegenstanders en concurrenten door Öcalan werden uitgeschakeld hadden trouwe leden de mogelijkheid

om te groeien in de verticale organisatie. Het doel van de PKK was om door middel van een communistische revolutie een Koerdische staat te stichten voor de ruim dertig miljoen Koerden in de regio.⁷ De ideologie van de organisatie ontwikkelde zich echter met de tijd. Al in 1991 stelde Öcalan dat onafhankelijkheid niet de oplossing was voor het Koerdische probleem.⁸ De PKK stelde vervolgens politieke en culturele rechten van Koerden binnen een eerlijk democratisch Turkije vast als doel.

Tussen 1984 en 1999 pakte de PKK de wapens op tegen de Turkse autoriteiten en iedereen die zij daaraan gerelateerd beschouwde. Dit *low intensity conflict* leidde tot meer dan 31.000 doden, 3.000 verwoeste dorpen en 3.000.000 vluchtelingen, van wie de meerderheid Koerden waren.⁹ Begin jaren negentig leek de PKK militair succes te boeken, maar het Turkse leger wist de dreiging te bedwingen.

In 1998 gaf Syrië, nadat de Turkse regering met oorlog had bedreigd, gehoor aan de oproep om de PKK-trainingskampen op Syrisch grondgebied te verdrijven. Öcalan werd hierdoor een voortvluchtige.¹⁰ Aankloppen bij

4 Michael Gunter, 'The Continuing Kurdish Problem in Turkey After Öcalan's Capture,' *Third World Quarterly* 21 (2000) 5, 849.

5 Nicholas Schmidle, 'Getting bin Laden: What happened that night in Abbottabad,' *The New Yorker*, 8 augustus 2011.

6 Nur Bilge Criss, 'The Nature of PKK Terrorism in Turkey,' *Studies in Conflict & Terrorism* 18 (1995) 1, 18.

7 A.K. Cronin, *How terrorism ends: understanding the decline and demise of terrorist campaigns* (Princeton, NJ 2009) 21.

8 Gunter, 'The Continuing Kurdish Problem in Turkey After Öcalan's Capture', 857.

9 Ibidem, 849.

10 Michael Gunter, 'An Historical Overview to the Kurdish Problem' *The Copernicus Journal of Political Studies* 4 (2013) 2, 164.

Strijders van de PKK en de Peshmerga omstreeks 2015. flickr.com

verschillende Europese staten leverde geen veilig onderkomen op. In februari 1999 arriveerde hij in het geheim in Griekenland, waar de autoriteiten hem beloofden naar Zuid-Afrika te helpen. Daar zou hij asiel kunnen verwachten. Bij de tussenlanding in Nairobi, Kenia, op 16 februari 1999, stonden Turkse autoriteiten echter klaar om Öcalan te arresteren.¹¹ Öcalan werd in Turkije tot de doodstraf veroordeeld. Onder Europese en internationale druk werd zijn straf later omgezet in levenslang.

De PKK kan dus gezien worden als een separatistische organisatie met een hiërarchische structuur en Öcalan als het autoritaire hoofd van deze organisa-

tie. Hoe hebben deze omstandigheden het resultaat van deze decapitation beïnvloed? Drie criteria komen in dit artikel aan bod: het aantal aanslagen, de sociale steun en het herstel van het leiderschap van de organisatie.

Naar aanleiding van de arrestatie riep jongere broer Osman Öcalan op tot wraak. Er volgden in meer dan twintig Europese steden door lokale Koerden georganiseerde protesten en aanvallen op Griekse en Keniaanse ambassades. In sommige gevallen leidden die aanvallen zelfs tot gijzelingen.¹² De backlash stopte echter al snel. In ruil voor het behoud van zijn leven en gelijke rech-

11 Gunter, 'The Continuing Kurdish Problem', 849.

12 Peter Humi, Richard Blystone en Nic Robertson, 'Kurds seize embassies, wage violent protests across Europe,' CNN, 17-02-1999. cnn.com

ten voor Koerden beloofde Abdullah Öcalan de Turkse staat te dienen en het geweld te stoppen. Nadat hij een staakt-het-vuren uitriep en om een vreedzame oplossing vroeg, gaven de PKK en haar volgelingen gehoor en was het direct met het geweld gedaan. In 2000 nam de PKK officieel een nieuwe politieke strategie aan.¹³ De arrestatie had, dankzij Öcalan's oproep om een vreedzame oplossing, dus maar een korte backlash tot gevolg.

In de jaren voorafgaand aan de arrestatie van Öcalan had de PKK een bruut bewind gevoerd waarvan veel Koerden slachtoffer waren geworden. Naar schatting was de populariteit van de PKK in de jaren negentig dan ook laag. Dit wordt geïllustreerd door een oproep van de PKK in 1994 om lokale verkiezingen te boycotten, die met lokale opkomsten van 75 tot 89 procent (met lokaal maximaal 8,3 procent blanco stemmen), weinig gehoor kreeg.¹⁴ Of dit aan de arrestatie of aan het stoppen van het geweld lag is onduidelijk, maar de ingezette daling in populariteit van de PKK zette niet door na 1999. Op de datum van Öcalans arrestatie werden nadien jaarlijks protesten georganiseerd, waarbij op het tienjarige jubileum meer dan honderdduizend Koerden de straat

op gingen.¹⁵ Rekrutering voor de PKK piekte tussen 1999 en 2004.¹⁶ De steun voor de leider is dan ook groot gebleken. Hoewel operationeel leiderschap vanuit de gevangenis zijn grenzen zal kennen, heeft Öcalan de controle behouden. Hij blijft de leider van de PKK, bijgestaan door een 'tijdelijke' presidentiële raad van tien man. Öcalan wordt als leider door de Turkse autoriteiten als onderhandelingspartner gezien en in 2013 werd, na veertien jaar gevangenschap, een oproep van Öcalan voor een staakt-het-vuren wederom opgevolgd door de PKK.¹⁷

OSAMA BIN LADENS AL QAEDA

Osama bin Laden richtte Al Qaeda op in 1988 en was tot zijn dood de leider van de organisatie.¹⁸ Bin Laden bracht in Al Qaeda jihadisten bijeen die hij in Afghanistan tijdens de oorlog tegen de Sovjet-Unie (1979-1989) had ontmoet. Bij de oprichting van Al Qaeda fungeerde de organisatie als een privéleger dat de jihad diende. In 1996 kreeg Bin Laden, door een verbond met 'Talibanprins' Mullah Omar, een vrijhaven

13 Bureau of Counterterrorism, Country Reports on Terrorism 2006, *US Department of State*. state.gov

14 Nur Bilge Criss, 'The Nature of PKK Terrorism in Turkey,' *Studies in Conflict & Terrorism* 18 (1995) 1, 27.

15 Serhildan, 'Wikipedia', 26 November 2015. en.wikipedia.org

16 Güne Murat Tezcür, 'When democratization radicalizes: The Kurdish nationalist movement in Turkey', *Journal of Peace Research* 47 (2010) 6, 780.

17 'PKK terror attack leaves a civilian dead and four injured in southeastern Turkey', *Daily Sabah*, 12 november 2015. dailysabah.com

18 Abdel Bari Atwan, *The secret history of al Qaeda* (Berkeley, CA 2008) 44.

in Afghanistan. Daar begon hij zich te concentreren op het opzetten van een militaire organisatie.¹⁹

Al Qaeda is een religieuze organisatie die streeft naar een pan-Arabische Islamitische samenleving onder de regels van de Sharia. Dit wil Al Qaeda bereiken door een internationale en gewelddadige jihad te voeren. Het Westen, met name de Verenigde Staten maar ook Arabische handlangers van het Westen, worden als vijanden gezien. De organisatie is volgens terrorismedeskundige Bruce Hofman opgebouwd uit vier organisatieniveaus.²⁰ Het hoogste niveau, het hart van de organisatie met verschillende comités en Bin Laden als leider, had de operationele, logistieke en religieuze leiding. Het tweede niveau werd gevormd door de leiding van de verschillende lokale afdelingen. Onderling hadden deze niveaus veel contact. In de loop van de eenentwintigste eeuw werd dat steeds strakker gereguleerd. Het derde niveau had lossere contacten en bestond uit de lokale strijders. Tot slot had Al Qaeda als vierde niveau de *home-grown* terroristen, die niet geleid, maar wel geïnspireerd werden door de organisatie. Gebaseerd op de gelaagde structuur en grote hoeveelheden gevonden documenten met het daarin vastgelegde beleid, structuur, financiën, besluitvorming, regels en stemregels was Al Qaeda een hiërarchische orga-

nisatie.²¹ Daarbij moet de kanttekening geplaatst worden dat Bin Laden in zijn laatste jaren, die hij ondergedoken doorbracht, zijn rol als leider minder goed kon vervullen.

Na jaren ondergedoken te hebben geleefd, werd Osama bin Laden in Abbottabad, Pakistan gevonden. Amerikaanse Navy SEALs vielen op 2 mei 2011 zijn huis binnen.²² Tijdens deze 'operation Neptune Spear' werd Bin Laden doodgeschoten. Hoewel Bin Laden volgens de officiële opdracht dood of levend gevangen kon worden, was het volgens de leidinggevende van de operatie nooit de bedoeling dat Bin Laden in leven zou blijven.²³ Bin Laden liet na zijn dood Al Qaeda, een religieuze, hiërarchische terroristische organisatie, als erfenis achter. Wat voor effecten had zijn dood op het aantal aanslagen, de sociale steun en het herstel van het leiderschap van Al Qaeda?

Ten eerste was er een toename in het aantal aanslagen. In 2010 waren dit er 130, en in 2011 520.²⁴ Vooral de lokale Al Qaeda-takken in Irak en op het Arabisch Schiereiland waren erg gevaarlijk in 2011. Na een korte en hoge piek in het aantal aanslagen werd het in 2012

19 Ibidem, 48-49.

20 Jordan, 'Attacking the Leader', 22.

21 Ibidem, 24.

22 Nicholas Schmidle, 'Getting bin Laden: What happened that night in Abbottabad,' *The New Yorker*, 8 augustus 2011.

23 Ibidem.

24 'Global Terrorism Database,' *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START)*. start.umd

Osama Bin Laden tijdens een interview met een Pakistaanse journalist, circa 1997-1998. Hamid Mir

rustiger. Het aantal aanslagen nam dus toe in het jaar van Bin Ladens dood, maar het is moeilijk om te zeggen of dit een backlash is of dat dit veroorzaakt werd door lokale oorzaken, zoals onrust in Irak. Dat de organisatie na 2011 groeide is ook moeilijk direct te koppelen aan de dood van Bin Laden, want de toename van rekruten liep gelijk met het begin van de Arabische Lente en onrust in regio's waar Al Qaeda actief was. De dood van Bin Laden had volgens het *PEW Research Centre* in elk geval geen groot effect op de populariteit van Al Qaeda: de steun voor Al Qaeda in de regio was zowel voor als na zijn dood laag.²⁵ Na de aanslagen

van 11 september 2001 was Bin Laden korte tijd erg populair: in een ziekenhuis in het noorden van Nigeria werd bijvoorbeeld in het jaar na deze aanslagen 70% van de nieuwgeboren jongens Osama genoemd.²⁶ In 2011 had de Al Qaeda de steun van veel aanhangers echter verloren. Voor de aanhangers die er nog wel waren, werd Bin Laden een martelaar: de hoogst haalbare status in de jihad. Zijn sterfdag wordt door aanhangers dan ook jaarlijks gevierd.

Na de dood van Bin Laden werd Ayman al-Zawahiri de officiële leider van Al Qaeda.²⁷ Dit was geen verrassing, omdat Al-Zawahiri in de jaren dat

²⁵ Jacob Poushter 'Support for al Qaeda was low before (and after) Osama bin Laden's death', *PEW Research Centre*, 2 mei 2014. pewresearch.org

²⁶ Atwan, *The secret history of al Qaeda*, 59.

²⁷ Bryan C Price, 'Targeting Top Terrorists. How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism,' *International Security* 36 (2012) 4, 45.

Bin Laden en zijn latere opvolger Ayman al-Zawahiri in 2001. Hamid Mir

Bin Laden ondergedoken zat ook al de leiding had overgenomen. Toch duurde het nog een maand voordat de organisatie de naam van de nieuwe leider bekend maakte. Hoewel de organisatiestructuur van Al Qaeda onveranderd bleef gingen lokale takken steeds zelfstandiger te werk, een ontwikkeling die al was begonnen in de laatste jaren voor Bin Ladens dood. Al-Zawahiri bleek niet in staat de versplintering terug te draaien.²⁸ Ook Islamitische Staat, momenteel beschouwd als een van de meest gevaarlijke terroristische organisaties, maakte ooit deel uit van Al Qaeda.

SUCCESVOL IN DE STRIJD TEGEN HET TERRORISME?

De gevolgen van de uitschakelingen van Öcalan en Bin Laden bevestigden argumenten van zowel voor- als tegenstanders van decapitation. In de PKK zijn backlash-effecten terug te zien, die door de 'bargain plea' van Öcalan snel voorbij waren. Het feit dat de leider gearresteerd werd in plaats van gedood was hiervoor bepalend. De zich voortdurend ontwikkelende ideologie bood bovendien ruimte voor onderhandelingen tussen de Turkse autoriteiten en Öcalan. De leider van de PKK bleek inderdaad moeilijk te vervangen: hij wordt zelfs vanuit de gevangenis nog als leider van de PKK beschouwd. Dit heeft Öcalan vooral te danken aan de hiërarchische organisatiestructuur en aan de trouwe steun van PKK-aanhangers.

²⁸ Arabinda Acharya, *Ten Years After 9/11 - Rethinking the Jihadist Threat* (New York 2013) 106.

De effecten die het verlies van Bin Laden op Al Qaeda had, passen vooral binnen het beeld dat tegenstanders van decapitation schetsen. Het aantal aanslagen gepleegd door Al Qaeda nam fors toe na de dood van Bin Laden. De vraag is of dit anders was geweest als Bin Laden was gearresteerd. Leaders van religieuze organisaties zullen minder flexibel zijn in hun ideologie en daarom minder geschikte onderhandelingspartners. De dood (en het eerdere onderduiken) van Bin Laden resulteerde in decentralisatie. Doordat lokale takken al redelijk autonoom opereerden, was decentralisatie een soort natuurlijk proces.

Voorstanders van het uitschakelen van leaders van terroristische organisaties lijken dus gelijk te hebben als ze zeggen dat leaders moeilijk vervangbaar zijn. Het is echter niet zo dat dit tot een (snel) einde van de PKK of Al Qaeda heeft geleid. Enkele argumenten van tegenstanders zijn in deze casussen bevestigd: de backlash, de decentralisatie en de lange levensduur

van terroristische organisaties. Vooral de organisatiestructuur was bepalend voor de gevolgen van het verlies van de leider. Ook de ideologie, in combinatie met de manier van uitschakeling, is van belang gebleken. Het zou dan ook verstandig zijn om verschillende scenario's te bekijken voordat het hoofd van een terroristische organisatie onder vuur wordt genomen. Wat de casussen echter vooral bewijzen is dat het succes van het uitschakelen van een leider niet overschat moet worden. Het verlies van een leider maakt niet dat een organisatie verdwijnt. Sterker nog, het kan leiden tot de vorming van nog dreigendere organisaties.

Linda de Klerk (23) doet de master *Internationale Betrekkingen in Historisch Perspectief* aan de UU. Voor haar onderzoeksseminar *Terrorisme* verdiept ze zich in anti-terrorismebeleid en decapitation. Niet alleen de effectiviteit maar ook de ethische aspecten van anti-terrorismebeleid boeien haar.

Lang leve de democratie!

RIK METS

Op *aanzet.wordpress.com* is sinds september aan het begin van elke maand een column te lezen: *Mets aan zet*. In de column koppelt de jonge historicus en schrijver Rik Mets geschiedenis aan de actualiteit. Dat doet hij in dit nummer ook eenmalig op papier.

Wie greep de macht tijdens de Franse Revolutie? Het volk in ieder geval niet. Alexander van den Berg laat in zijn artikel zien dat de Terreur na de Thermidorianse Reactie in zekere zin werd doorgezet. Het ging in deze tijd vooral om consolidering van de macht. Idealen en de wil van het volk kwamen op de tweede plaats. Het Directoire voerde de 'politiek van het tegenwicht': de partij die de verkiezingen won werd aangepakt. Won 'links', dan schoof het Directoire naar rechts en won 'rechts', dan schoof het Directoire naar links. Hoe het volk ook stemde, het establishment bepaalde de politieke koers.

In de race om het Amerikaanse presidentschap heeft Donald Trump inmiddels de nominatie voor de Republikeinse partij in de wacht gesleept. Na het terugtrekken van Ted Cruz en John Kasich kan niemand hem meer van een absolute meerderheid aan ge-

delegeerden afhouden. Trump heeft die meerderheid nodig, want het systeem werkt niet in zijn voordeel. Bij het uitblijven van een absolute meerderheid voor Trump zou het spel worden gespeeld volgens de regels van de Republikeinse partij: gedelegeerden zouden niet meer gebonden zijn te stemmen volgens het advies van de inwoners van hun staat. Ted Cruz maakte gretig gebruik van deze regel door naast de gunst van het volk ook te streven naar de gunst van de gedelegeerden.

Zo werd alles in het werk gesteld om te voorkomen dat Trump de Republikeinse nominatie zou krijgen. Vooral de ophef rond regel 40b is een eigen leven gaan leiden. Deze partijregel houdt in dat een Republikeinse presidentskandidaat in tenminste acht staten een absolute meerderheid moet hebben gehaald om de nominatie te kunnen krijgen. Trump en Cruz haalden deze meerderheid en waren daarom de enige twee reële kandidaten. De kans bestond echter dat de regel veranderd zou worden om een derde kandidaat naar voren te schuiven: één die meer kans zou hebben gemaakt tegen Hilary Clinton dan Trump of Cruz. Er viel dan te denken aan John Kasich, Marco Rubio of Mitt Romney, de favoriet van de elite.

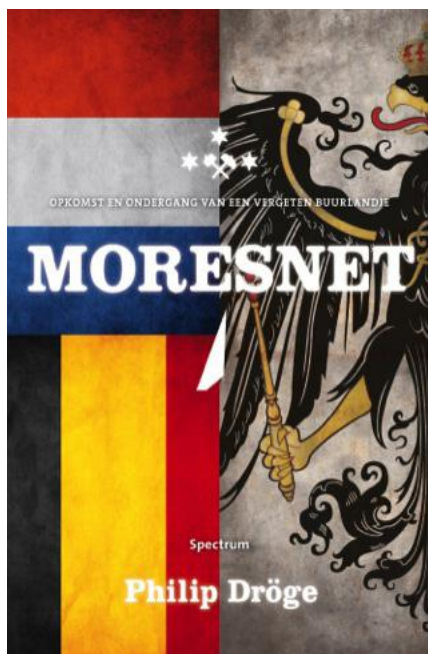
Regel 40b werd in 2012 in het leven geroepen om Ron Paul uit te sluiten van het kandidaatschap, omdat hij in de visie van de partijtop een *outsider* was. Nu bestond de kans dat de regel

omgedraaid werd om twee *outsiders*, Trump en Cruz, te weren. Zo konden de hoge heren ervoor zorgen dat de partij de koers zou varen die zij voor haar hadden uitgestippeld, ongeacht de stemmen van de kiezers.

Niet voor niets noemde Trump de verkiezingen *rigged*: beïnvloed door de elite. Hij was daar het slachtoffer van, omdat het systeem hem tegenwerkte zolang hij geen absolute meerderheid zou halen. Wat heeft dat nog met democratie te maken? Het volk stemt op zijn favoriete kandidaat, maar kon uiteindelijk straal genegeerd worden wanneer Trump het geluk niet aan zijn zijde had gehad en de partijbonzen de kans zagen iemand te verkiezen die meer in hun straatje paste. Het Amerikaanse systeem houdt zo het establishment in stand.

Wat dat betreft is er sinds de Thermidorianse reactie weinig veranderd. Het Frankrijk van de late achttiende eeuw had democratie hoog in het vaandel staan en hetzelfde geldt voor de Verenigde Staten van nu. Toch heeft de huidige situatie weinig met democratie te maken. Het establishment van de Republikeinse partij zal de politieke koers willen blijven bepalen, welke uitslag de verkiezingen ook hebben. Lang leve de democratie, zullen we maar zeggen.

*‘De
verkiezingen
noemde
Trump
rigged’*

Een minilandje met onduidelijke status

Moresnet, opkomst en ondergang van een vergeten buurlandje.

Philip Dröge

Houten-Antwerpen 2016

272 p. € 19,99

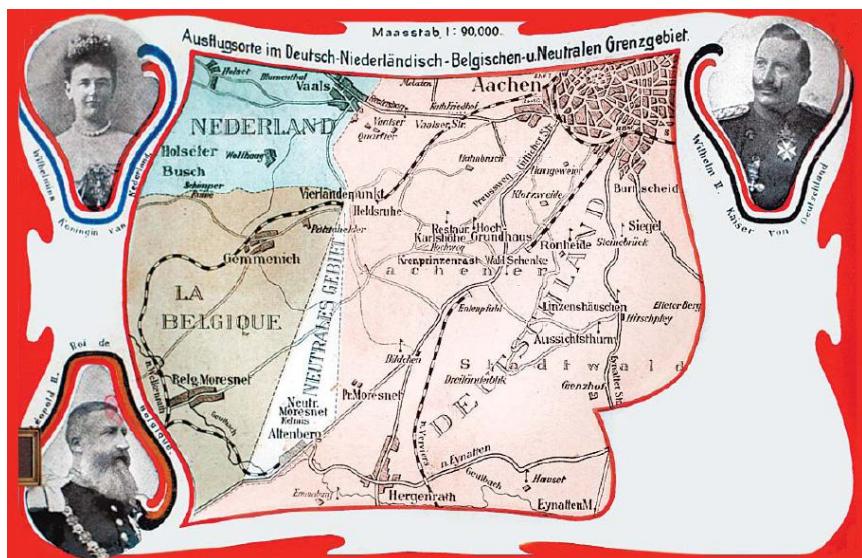
ISBN 978 90 00 34960 9

**WOUTER JOHAN
VAN LEEUWEN**

In Wenen was het in de winter van 1814 op 1815 letterlijk bal. Pruisen, Groot-Britannië, Oostenrijk en Rusland onderhandelden tijdens de Weense conferentie, tussen het dansen en het drinken door, over de toekomst van Europa. Een Oostenrijkse diplomaat stelde daarom: 'het congres loopt niet, het danst'. Pas toen Napoleon in maart 1815 terugkeerde naar Parijs, kwam er schot in de onderhandelingen. De delegaties maakten toen met grote haast de kaart van Europa af.

Door deze haast, en wellicht het overvloedige alcoholgebruik van de onderhandelaars, slopen er slordigheidjes in de beschrijvingen van de gemaakte afspraken. Een voorbeeld hiervan was een stuk niemandsland van twee kilometer tussen de oostgrens van Nederland en de westgrens van Pruisen, vlak onder het drielandenpunt bij het dorpje Kelmis. Vanwege de lucratieve zinkvoorraad die in dit gebied te vinden was, wilde beide landen hun aanspraak op dit gebied niet opgeven. Er ontstond een minilandje met een onduidelijke status: Moresnet. Een landje waar, omdat Pruisen en Nederland er niet uitkwamen, de Franse Code Napoleon 104 jaar lang van kracht zou blijven.

Net zoals in zijn eerdere boek *De Schaduw van Tambora* (2015) gebruikt Dröge een historische schakelvertelvorm om het merkwaardige verhaal

Een pstkaart van het Moresnet uit 1900, vervaardiger onbekend.

achter Moresnet te vertellen. Elk hoofdstuk begint met een geromantiseerde passage waarin telkens verschillende personen de hoofdrol spelen, die verschillende aspecten van de geschiedenis belichten. Op deze passages volgen paragrafen die de personen, en de situaties die deze meemaakten, in een bredere historische context plaatsen. Zo kan René Pelsner, inwoner van Moresnet, omdat zijn status onduidelijk is, in 1824 niet zomaar trouwen met zijn geliefde. En de passages waarin de rijke koopmansdochter Françoise-Zoé Mosselman centraal staat, vestigen de aandacht op de invloed die de zinkmijnen en zinkverwerkingsindustrie hebben op de geschiedenis van het landje.

Met de interessante geschiedenis van Moresnet heeft Dröge goud in handen. Hij beschrijft met vlotte pen een vermakelijke geschiedenis van het landje. Deze geschiedenis wordt bevolkt door dieven die vluchten voor justitie, casinohouders die van Moresnet het nieuwe Monte Carlo willen maken, jonge mannen die de dienstplicht ontvluchten, drankstokers en bakkers die gebruik maken van het ontbreken van accijnzen, smokkelaars die vervolgens het brood en de drank over de grens smokkelen, kroeghouders, prostituees, dromers en wereldverbeteraars die van Moresnet de eerste officiële staat van het Esperanto willen maken.

De beschrijvingen van de internationale omstandigheden waardoor

Moresnet zo lang heeft kunnen bestaan, zijn minstens zo interessant als de kleurrijke inwoners van de ministaat. Het smokkelaarsnest met zijn goedkope kroegen waarin kon worden gegokt en waar prostitutie welig tierde was de regeringen van Nederland, België en Pruisen/Duitsland een doorn in het oog. Toch gunden de verschillende landen elkaar de opbrengsten van de zinkmijnen niet, waardoor het landje meer dan honderd jaar kon blijven bestaan. Naar de wens van de bevolking van Moresnet werd hierbij overigens niet geluisterd.

Soms probeerde één van de landen die aanspraak op het gebied maakte een doorbraak te forceren. Wilhelm I probeerde bijvoorbeeld op slinkse wijze de Zinkmijnen te kopen, waarmee hij feitelijk het land toe zou eigenen. De opstand in België gooide echter roet in het eten. Later sloot Duitsland de elektriciteit en telefoonlijnen af om

zo een doorbraak te bewerkstelligen. Ook dit plan had niet het gewenste effect. Het feit dat zelfs tijdens de Eerste Wereldoorlog het gebied een uitzonderingspositie behield, geeft aan hoe moeizaam het was om de situatie aan te passen. Pas in 1920 bij de onderhandelingen in Versailles werd het gebied definitief aan België toegekend.

Al met al levert dit populair wetenschappelijke boek inzicht in de consequenties van een dynamiek waarin verschillende landen elkaar niets gunnen, maar zal het geen verstrekkende gevolgen hebben voor het historisch debat. Bovendien temperen enkele storende taalfouten, die door de redactie over het hoofd zijn gezien, soms het leesplezier. De interessante geschiedenis en de vlotte stijl van Dröge zijn echter ruimschoots tegen deze onvolkomenheden opgewassen. Het is een boek om in een ruk uit te lezen.

Heldhaftige helden in wantrouwende wereld

MICHIEL BRON

Leeswaarschuwing: deze recensie bevat spoilers voor *Batman vs Superman: Dawn of Justice* (2016) en de Marvelcomics *Captain America: Civil War* (2008) en *The Watchmen* (2008).

‘Julie zijn allemaal hetzelfde: Jezus, Apollo, Jahweh.’ Grootindustriële Lex Luthor, gespeeld door Jesse Eisenberg, zet met één zin precies uiteen waar de film *Batman v Superman*, geregisseerd door Zack Snyder, om draait. Waar ligt de loyaliteit van de superhelden? Moeten deze haast goddelijke machten niet worden gecontroleerd door een wettelijk orgaan? En bovenal: wie zijn eigenlijk de schurken en wie de helden? Luthor speelt Net zo lang met deze vragen tot de helden uit het DC-universum, Superman (Henry Cavill) en Batman (Ben Affleck) elkaar wel moeten bestrijden.

De rol van superhelden is een algemener thema binnen de hedendaagse populaire cultuur. Marvels *Captain America: Civil War* behandelt de onderlinge strijd tussen superhelden met de vraag of zij zich moeten scharen onder de nieuwe regels van de overheid, die de helden wil beheersen. Captain America, het symbool van Amerikaanse trots en vrijheid, strijdt tegen zowel zijn eigen overheid als

tegen zijn voormalige vriend Tony Stark, ook wel bekend als Iron Man.

Dat in populaire cultuur vaak thema's aan bod komen die spelen binnen een maatschappij, werd ook al verondersteld door literatuurhistoricus Hayden White. White stelt dat fictieve en historische discoursen gelijkenissen hebben in verhalen die vertellen over de aard van de gezamenlijke realiteit. Volgens hem bestaat op elk moment een enorm aantal verschillende verhalen over de realiteit die door de verschillende culturen worden gekozen om zichzelf te profileren.¹ Deze verhalen worden geselecteerd door een proces dat White de ‘tropics of discourse’ noemt. Hiermee verklaart hij de overeenkomsten tussen historici en romanschrijver. Beide maken namelijk gebruik van dezelfde samenhangende, en meestal metaforische, strategieën om een begrijpelijk overzicht te krijgen uit de bronnen.²

Met deze theorie in het achterhoofd is het een stuk interessanter om eens goed te kijken naar blockbusters als *Bat-*

1 H. White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation* (Baltimore 1987), 41.

2 H. White, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism* (Baltimore 1978), 2; 215.

Frame uit *Batman vs Superman, Dawn of Justice*. Warner Brothers 2016

man v Superman en *Captain America*. Er figureren geen extremistische schurken meer. De strijd tegen de Nazi's en Sovjets, waar helden als Captain America en Superman hun carrière mee begonnen zijn al lang verleden tijd. Binnenlandse corruptie speelt tegenwoordig de hoofdrol. Lange achtervolgingscènes en spectaculaire gevechten leiden vanaf nu niet meer naar boosaardige buitenstaanders, maar naar grote kantoren en mannen in strakke pakken met nette dassen.

In dit kader sneuvelen de grote helden van de Amerikaanse samenleving. Superman, door de hele wereld verlaten, overleeft een laatste gevecht met een van de grootste dreigingen die de aarde ooit heeft gekend niet. Captain America wordt geraakt door een sluipschutter op de trappen van het gerechtshof, waar hij berecht zou worden door de over-

heid die hem wilde controleren. De Amerikaanse symbolen voor vrijheid en rechtschapenheid gaan verloren door toedoen van onze kortzichtigheid. Symbolischer kan haast niet.

Op *Batman v Superman* is hevige kritiek geuit, en deze is niet onterecht. De film *an sich* is geen goede film. Grote leemtes in de verhaallijn worden afgewisseld met een ongelooflijk gebrek aan humor. Bovendien is alles overgoten met een saus van overdadige actiescènes. Echter, de critici vergeten de symboliek en de traditie waarin deze film staat, mee te nemen in hun recensies. Regisseur Zack Snyder plaatst zijn Batman namelijk perfect in de traditie die groot is geworden in de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Snyder combineert bijvoorbeeld de visie van Alan Moore uit de postmodernistische comics *The Watchmen* met de

enorme depressiviteit van Batman uit Frank Millers strips *The Dark Knight Returns* en *The Dark Knight Strikes Again*. Meesterwerken uit een tijd waarin een enorm wantrouwen heerste tegenover de eigen overheid, met hun nucleaire bewapening. Getuige de vele protesten vanaf 1979 en het momentum dat protestbeweging SANE kreeg na het kernongeluk in Three Mile Island. Miller schetste een Batman die wordt beheerst door het verlies van zijn ouders en te maken heeft met enorme trauma's en gewelddadige uitpattingen. Moore laat in zijn comics een maatschappij zien die klaar is met zijn superhelden en deze vervolgens probeert te controleren danwel uit te roeien. De wereld kent uiteindelijk pas vrede wanneer zij zich tegen de oorspronkelijke helden verenigt.

Snyder blaast deze traditie nieuw leven in in *Batman v Superman* en ook in zijn eerdere verfilming van *Watchmen* (2009). Opvallend is dat ook Marvel, een van de grootste Amerikaanse uitgever van comics, deze kant op gaat. Marvel kenmerkt zich al jaren door een veel vriendelijker toon in hun verhalen over helden als Iron Man, Captain America en Spiderman. Dit in tegenstelling tot DC, de andere grote uitgever, met helden als Superman en Batman. Marvel laat zijn helden nu ook tegen elkaar vechten en laat ze sterven op de trappen van het gerechtshof. De overheden maken hun eigen helden dood en rekenen

*Captain America dood op de trap van het gerechtshof;
Captain America 5-25 (Marvel Comics 2008)*

daarmee af met de eigenlijke waarden waarop zij gestoeld zijn. Maatschappijkritiek wordt in spectaculaire scènes gegoten en op deze wijze toegankelijk voor een miljoenenpubliek over de hele wereld.

Dit is de reden waarom dit soort films gewaardeerd moet worden. Niet omdat de films *an sich* altijd goed zijn op filmtechnisch gebied, maar omdat ze de verhalen van de hedendaagse problemen en cultuur vertellen. De films en comics leggen verbanden met het verleden en geven ongegeneerd kritiek op de hedendaagse maatschappij, waarbij zij inspelen op eigentijdse sentimenten. Volg de visie van White en zie de geschiedenis op het witte doek geschreven worden.

GEZOCHT: KOPIJ

De redactie is altijd op zoek naar verfrissende, originele en kritische kopij. Heb jij een paper of een scriptie geschreven en wil je een breder publiek dan alleen je docent? Stuur nu je stuk op naar de redactie! Ook staan we open voor je kritische recensie over een geschiedkundig relevant onderwerp.

Meer informatie over publiceren is te vinden op de website van Aanzet. Kijk bij Auteursrichtlijnen waar je scriptie, kopij of recensie aan moet voldoen. Houd verder de Facebookpagina en de website van de Aanzet in de gaten via:

Aanzet.wordpress.com

Redactieaanzet@uhsk.nl

[Facebook.com/historischtijdschrift-aanzet](https://www.facebook.com/historischtijdschrift-aanzet)

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

AANZET ZOEKT REDACTEURS!

Ben je bachelor- of masterstudent Geschiedenis en heb je ambitie en een goed gevoel voor taal? Als redacteur van Aanzet, hét semiwetenschappelijke tijdschrift door en voor Utrechtse geschiedenisstudenten, begeleid je studenten bij het omschrijven van hun scriptie naar een artikel. Daarnaast verzorg je verschillende rubrieken.

We zoeken altijd gemotiveerd redactietalent om ons team te versterken. Hoe ver je in je studie bent is onbelangrijk. Stuur je sollicitatie, begeleid door een korte motivatie, naar redactieaanzet@uhsk.nl.

